

XIV - XV. YÜZYILLAR TÜRKİYE TARİHİ HAKKINDA ARAŞTIRMALAR

Doç. Dr. YAŞAR YÜCEL

I.

MUTAHHARTEN VE ERZİNCAN EMİRLİĞİ

§ Giriş. - 1. Mutahharten'den önce Erzincan. - § 2. Mutahharten'in âilesi ve ismi. - § 3. Mutahharten'in Erzincan emîrliğini ele alışı ve ilk tepkiler. - § 4. Mutahharten - Kadı Burhaneddin Ahmed. - § 5. Mutahharten - Timur (1386/87). § 6. Mutahharten - Kadı Burhaneddin Ahmed - Berkuk. - § 7. Mutahharten - Türkmenler. - § 8. Mutahharten - Timur (1393/94). - § 9. Timur'un dönüşünden sonra Mutahharten - Kadı Burhaneddin Ahmed - § 10. Mutahharten'in Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünden sonra Akkoyunlular ve Osmanlılar ile ilişkileri - § 11. Mutahharten'in ölümü ve Erzincan emîrliğinin sonu - § 12. Mutahharten'in kişiliği.

§ Giriş

1243 Köseadağ savaşını takiben Türkiye tarihi buhranlı bir evreye girmişti. Anadolu Selçuklu sultanları âdeta İlhanlı hükümdarlarının birer valisi durumuna düşmüşlerdi. Yürütme ve yasama yetkilerini üzerlerinde toplamış olan Sultanlar tüm yetki ve sorumluluklarını yitirmişler, Anadolu, Moğol sömürü düzeni altında sosyo-ekonomik bunalımlar içine düşmüştü. Nihayet Bizans İmparatorluğu'nda da başlıyan çöküntü sonucu, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, merkezî otoriteden uzak uçlardaki Türkmenler bağımsız hareketlere başlamışlar ve büyüklü, küçüklü siyasî kuruluşlar halinde organize olmuşlardı. XIII. yüzyılın ortalarından başlayarak XVI. yüzyılın sonuna kadar gelen bir süre içinde Türkiye'nin tarihî çehresini karakterize etmiş olan bu siyasî kuruluşlardan, Batıdakiler hakkında oldukça aydınlatıcı bilgilere sahip bulunuyoruz. Buna mukabil Doğu'daki kuruluşlar ve onların kurucularına ait bir çok meseleler, eldeki malzemenin yetersizliği nedeniyle, bugün dahi karanlığını korumaktadır.

İşte bu dönemde Doğu Anadolu'da önemli rol oynayan kişilerden biri de Mutahharten'dir. Ancak bugüne değin bu ünlü kişi ve emîr-

liğine dair monografik mahiyette derli toplu bir araştırma yapılmamıştır. Bazı Türk tarihi araştırmacıları incelemelerinde, çok kısa olarak, Mutahharten'e değinmekle yetinmişlerdir. Çalışmamızın amacı, Mutahharten ve Erzincan emîrliğini kaynakların müsaadesi ölçüsünde incelemektir. Daha açık bir ifade ile Mutahharten'in XIV - XV. yüzyıllar Türkiye tarihinde oynadığı tarihî rolü gün ışığına çıkarmaktır.

§ 1. Mutahharten'den önce Erzincan

1379 yılında itibaren tarih sahnesinde gördüğümüz Mutahharten'den önce, XIV. yüzyılın ilk yarısında Orta-Anadolu'da İlhanlı genel valiliğinin siyasi kuruluşa dönüşmesinden sonra ortaya çıkan Eretna devletinin hudutları içine katılmış olan Erzincan, sırası ile Ahî Ayna Bey ve Pîr Hüseyin'in idaresinde kalmış idi. Şöyle ki; 1338-39 yılından beri Anadolu'da idareyi elinde bulunduran Eretna, Çobanlı Şeyh Hasan'ın hükümdar Süleyman Han kumandasında Anadolu'ya gönderdiği kuvvetleri, Erzincan - Sivas arasında Karanbük ovasında yenmiş idi (1343 yılı). Bu zaferi müteakip de istiklâlini ilân edip sultan ünvanını alarak adına hutbe okutup para bastırmış idi. Daha sonra da Çobanlı Şeyh Hasan'ın yerine geçen Melik Eşref'in zayıf kişiliği ve fena idaresinden istifade ile hâkimiyetini Erzurum'a kadar genişletmeği başarmıştı¹. Bununla beraber Eretna'nın, Erzincan'daki hâkimiyetinin başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Güvenilir kaynaklardaki bilgilerden anlaşıldığı üzere, 1348'lerde, Erzincan'da Ahî Ayna Bey adında bir emîr bulunmakta idi². Öyle anlaşılıyor ki; bu Emîr Eretna'ya tâbi idi ve onun yüksek hâkimiyetini tanıyordu. Ancak Ahî Ayna Bey'in Erzincan'a gelişi ve bu yerin emîrliğini ele almasına dair çağdaş kaynaklar susmaktadır. Buna rağmen bölgenin güçlü Ahî liderlerinden birisi oldu-

¹ Bk. Hâfız-ı Ebrû, *Şeyh-i Câmîü't-tevârih-i Reşîdî*. H. Beyânî nşr. Tahran 1317, s. 169 vd.; Makrîzi, *Kitabü's-sültûk*. II, Mustafa Ziyâde nşr. Kahire 1934, s. 652; Ebû Bekr el Kutbî, *Tarih-i Şeyh Uveys*. J. B. Van Loon nşr. Lahey 1956, s. 70, 169; Ahmed Tevhid, *Meskâkât-i İslâmiyye Katoloğu*. IV, İstanbul 1321, s. 427; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Sivas-Kayseri ve dolaylarında Eretna devleti*. Belleten 126 (1968) s. 169; Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*. Selçuklu Araştırmaları I (1970) s. 105.

² Bk. Panaretos vekayi'-nâmesi. J. Ph. Fallmerayer, *Abhandlugen der his. classe der königl. bayerischen Akademie d. Wiss.* IV, II, 1844, s. 22, Alm. terc. s. 51. Panaretos ve eseri hk. bk. Moravcsik, *Byzantino turcica*. I, Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker. Budapest 1942, s. 265.

ğunu tahmin edebileceğimiz Ayna Bey'in, Erzincan'ı satın almak suretiyle buraya yerleştiği yolundaki *Bezm u Rezm*'in kayıdı son derece ilginçtir³.

Çağdaş kaynak Panaretos'un vekayinâmesinde, Ahî Ayna Bey'in, Eretna devletinin bir uc vilâyeti olan, Erzincan'daki siyasî faaliyetlerine dair, oldukça geniş ve orijinal bilgiler bulunmaktadır. Eretna devletine tâbi bir uc emîri olarak faaliyet gösterdiğini kuvvetle tahmin edebileceğimiz Ahî Ayna Bey, 1348 yılında Akkoyunlu Türkmenlerinin lideri Tur Ali Bey ve Bayburt emîri Mehmed Rikâbdâr ile birlikte, Trabzon'a karşı silâhlı bir eylemde bulunmuştu. Fakat Ahî Ayna Bey, Trabzon'a karşı sürdürülen üç günlük taarruzdan kesin bir sonuç alınamayınca bağlaşıkları ile geri dönmüştü⁴. Nitekim bu saldırılara bir son vermek isteyen Trabzon İmparatoru III. Alexis, Ahî Ayna Bey'in müttefiki ve Türkmen beylerinin en güçlüsü Tur Ali Bey'i kazanmak istemişti. Bu sayede diğer beylerinde taarruzlarını durdurabileceği inancı ile kız kardeşi Despina Maria'yı Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'e gelin olarak vermişti⁵.

İşte Eretna'nın 1352 yılı Şubatında vâkı olan ölümüne⁶ kadar geçen zamanda Ahî Ayna Bey'in Erzincan'daki –onun hâkimiyet

³ Aziz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezm u Rezm*. Kilisli Rif'at nşr. İstanbul 1928, s. 160

«سلطان (Kadı Burhaneddin Ahmed) گفت مدتیست تاجد امیر مارا شما امانتی هست و شما تا غایت در رد آن تقصیر کرده اید اکنون آمده‌ام تا حق خود از شما انتزاع کنیم اگر... بطیب نفس و صفای خاطر تسلیم کردید نزاع مرتفع شد والا شمشیر حکمی عادل و حاکی فاصل است قطع و فصل قضایا نیکو داند و عنقریب حق بمستحق رساند.

در جواب گفتند آن بقعه ملک فلان کس بود و «اخی اینیک» (Ahî Ayna Beğ) ازو خریده است. سلطان گفت شمارا که امین مایید بر ما دعوی نمی رسد، اول امانت تسلیم کنید بعد از آن هر کرا دعوی باشد باما مشاره کند و نزاعی که داشته باشد بتقریر رساند».

⁴ erschien ein grosses Türkenheer, namentlich von Erzenschan Achchis Ainabak, und von Paipert Mehmet Erkeptaris, und von Amida Tur-Ali-Beg und posdoganes und mit ihnen auch Tzaniden von Trapezunt und kämpften drei Tage lang, wandten sich aber schimpflich und mit Wunden bedeckt zur Flucht und verloren auf dem Rückweg viele leute (Panaretos, Alm. terc. s. 51).

⁵ Panaretos, s. 28, Alm. terc. s. 56; Mükrimin Halil Yinanç, *Akkoyunlular* madd., İA; Adnan Sadık Erzi, *Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihi hakkında araştırmalar*. Belleten 70 (1954) s. 189-190.

⁶ Bu ölüm ve yankıları hakkında şimdilik bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Belleten 126 (1968) s. 171 vd.

sahasına Erzurum ve Bayburt'ta dahil idi- yaşantısı ile ilgili olarak bilinenler bunlardan ibarettir. Eretna'nın ölümünden sonra tahta geçen oğlu Mehmed Bey'in iktidarı döneminde devletin iç ve dış durumu iyiden iyiye karışmıştı. Yeteneksiz bir kişiliğe sahip Mehmed Bey'in devlete hâkim olamaması ve iç mücadeleler, bu karışıklığın başlıca nedeni olarak görünmektedir. Çünkü babası Eretna'nın, dirayetli idaresi altında devlete bağımlı hale getirilmiş olan göçebe Moğol ve Türkmenler ile feodal beyler, 1352 yılından sonra devlet hudutları içerisinde, merkezî otorite buhranından yararlanarak bölücü faaliyetlere başlamışlardı. Ayrımcı güçlerin giriştiği devleti parçalama uğraşları sırasında Erzincan emîri Ahî Ayna Bey'in de, Eretna devleti ile olan bağlarını gevşettiği, hâkimiyet sahasını genişletmek için başına buyruk hareket ettiği gözden kaçmamaktadır. Burada, Ahî Ayna Bey'in bu faaliyetlerine değinmeden önce bize olayların nedenlerine açıklıkla bakma imkânını vereceğini tahmin ettiğimiz, Eretna devletinin iç meselelerine kısaca gözatmak yerinde olacaktır.

Kaynakların beyanlarına göre Eretna'nın üç oğlundan Şeyh Hasan daha babasının sağlığında ölmüş (748/1348)⁷ geri kalan iki oğlundan (Mehmed ve Cafer) Mehmed Bey emîrlerin ittifakı ile hükümdarlığa getirilmişti. Ancak bu hal kısa sürmüş, zayıf kişiliği olan Mehmed Bey, bir hükümdara yakışmayan tutum ve davranışlarından ötürü tahtı terke mecbur bırakılmış ve Emîr Seyyid'in liderliğini yaptığı muhalif ümerâ kardeşi Cafer'i tahta çıkarmıştı⁸. Fakat Konya'ya çekilen Mehmed Bey, çok geçmeden Hoca Ali Şah'ın yardımı ile kendisine karşı olan emîrleri kenar ederek Kayseri'de ikinci kez iktidar koltuğuna oturmuştu (757/1356)⁹. İktidarın yeniden el değiştirmesi sonucu da Cafer Bey Mısır'a sığınmıştı¹⁰. Ancak iç meseledeki bunalım bununla da bitmemiş, Mehmed Bey, bu defa da Emîr Seyyid ile birlikte, kendisine muhalefete başlayan Hoca Ali Şah ile Mücadele etmek zorunda kalmıştır. Nihayet Kırşehir yöresinde Malya ovasında Hoca Ali Şah'a karşı başarı elde etmiş (758/1357)¹¹ ve du-

⁷ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*. Topkapı sarayı III. Ahmet ktp. Nr. 2920, s. 120. Ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Belleten* 126 (1968) s. 175-176.

⁸ Bk. *İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihi takvimler*. Osman Turan nşr. Ankara 1954, s. 70; Şikârî, *Karaman oğulları tarihi*. Mesut Koman nşr. Konya 1940, s. 61.

⁹ Osman Turan, *Takvimler*, s. 72; Şikârî, s. 70.

¹⁰ Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 122. İbn Hâcer, *Dürerü'l-kâmine*. III, Haydar-Âbâd 1348-1350, s. 378'den naklen.

¹¹ Osman Turan, *Takvimler*, s. 72.

rumunu kuvvetlendirmeğe muvaffak olmuştu. İşte fasılalarla 1362 yılına kadar mücadelelerin devam ettiği bu ortamda, hükümdar Mehmed Bey'in vilâyetlerle gereği gibi ilgilenemeyeceği açıktır.

Ahî Ayna Bey'in bu dönemdeki yeni tutumu ile ilgili olarak iki gözlemci Panaretos ve Takvim müellifinin verdikleri bilgiler de yukarıdaki düşüncemizi doğrulamaktadır. Şöyle ki: çağdaş Takvim'de büyük Âdil Emîr Gıyâseddin Ahî Ayna Bey'in H. 762 Şaban'ında Gürcistan'a bir sefer yaparak Ahalsihî, Samsihî ve Azgur şehir ve kalelerini fethettiği, Gürcülerden 12 bin kişiyi esir aldığı, Mangıl'ın ona cizye ve vergi vermeği kabul ettiği, kaydedilmektedir. Kaynakda devamla Ahî Ayna Bey'in Gürcülere karşı yaptığı bu başarılı seferden sonra Erzurum ve Legzi tarafına gittiğine işaret edilmektedir¹². Aynı yıl içinde Trabzon'a da bir sefer yapmış olan¹³ Ahî Ayna Bey 1362 yılında ölmüştür¹⁴. Bu devrede de Mehmed Bey'in Erzincan'da 1359 tarihinde basılmış bir parası aradaki hukukî bağın şeklen devam ettiğine bir delil olarak gösterilebilir¹⁵.

Ahî Ayna Bey'in ölümünden sonra Erzincan bu defa da Şarkî Karahisar'dan gelen emîrzâde Pîr Hüseyin'in eline geçmişti¹⁶. Bu olgu Eretna-oğlu Mehmed Bey'in, dahilî karışıklıklardan sonra devleti müstakilen yönetmeğe başladığı tarihlere rastlamaktadır. Ancak hükümdarın 1362 yılından itibaren tüm uğraşlarını Kayseri bölgesindeki Moğolların tedibi işi üzerine toplaması ve kolera salgını gibi nedenler, devletin doğu bölgelerini yine sahipsiz bırakmıştı. İşte bu elverişli ortamdan yararladığını kuvvetle tahmin ettiğimiz

¹² “En büyük Âdil Emîr Gıyâseddin Ahî Aynabeg'in Ahalsihî, Samsihî ve Azgur belde ve kalelerine gazası ve Gürcü kâfirleri halkından on iki bin kişinin esir ve katli, Akbuka'nın nikbeti ve Mangıl'ın cizye ve vergiye itaatı 762 yılı Şaban ayının yirmi dördü çarşamba günü. Osman Turan, *Takvimler*, s. 80, 81. Burada geçen yer adları için bk. W. E. D. Allen, *A History of the Georgian people*. London 1971, index ve harita.

¹³ Panaretos, s. 30, Alm. terc. s. 58 “... kam der Achiainabak von Ersendschan herab und belagerte 16 Tage land das Castrum Golacha, stellte die Maschine auf und machte heftige Angriffe....”; Osman Turan, *Takvimler*, s. 80, 81 “..... H. 762 Şevvalin üçü ve oradan Erzincan'a dönüp Küğ-1 Trabizon'a gitmesi ve mezkûr senenin 14 Zilhiccesinde orasını muhasarası”.

¹⁴ Bk. Osman Turan, *Takvimler*, s. 80, 81 “Şehid ve merhum Gıyâseddin Ahî Ayna beg'in ölümü 9 Şaban 763 yılı”.

¹⁵ Ahmed Tevhid, *Meskûkât*, IV, s. 430-436.

¹⁶ Osman Turan, *Takvimler*, s. 80, 81.

Pîr Hüseyin, çağdaş Takvim'e göre, Şarkî Karahisar'dan gelerek Erzincan'a hâkim olmuştur. Fakat gözlemci Müstencid el-Mevlevi'nin verdiği bilgilerden, Pîr Hüseyin'in Erzincan'da idareyi ele alışının kolayca gerçekleşmediği, anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Pîr Hüseyin Erzincan'a geldiğinde halk iki kampa ayrılmış, iç harp patlak vermişti. Nihayet, Pîr Hüseyin'e karşı çıkan emirler yenilerek Erzincan'ı terke mecbur olmuşlar, Bayburt ve Tercan tarafına kaçmışlardı. Böylece muhalefet cephesini kırarak Erzincan'a hâkim olan Pîr Hüseyin bilâhare Bayburt'u da hâkimiyet sahasına dahil etmiştir¹⁸.

Erzincan, Eretna-oğlu Mehmed Bey'in 1365 yılında (Eylül-Ekim ayları) ölümünden¹⁹ sonra meydana gelen iktidar değişikliği sırasında, Pîr Hüseyin'in idaresinde kalmıştı²⁰. Yeni Eretna hükümdarı Alâaddin Ali Bey adına 1366 yılında Erzincan'da kesilmiş bir sikkenin²¹ varlığına rağmen diğer emirler gibi – Hacı İbrahim (Sivas hâkimi), Hacı Şadgeldi (Amasya emîri), Şeyh Necib (Tokat hâkimi), Kılıç Arslan (Koyulhisar hâkimi), Emîr Cüneyd (Kayseri hâkimi)– Pîr Hüseyin'in de zayıf ve dirayetsiz bir hükümdarın başta bulunmasından istifade ile kendi başına buyruk hareket etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Gerçekten de Eretna'nın sağlığında Konya'dan Erzurum'a kadarki devlet hudutlarının, aşağıda değinileceği üzere, Alâaddin Ali Bey'in iktidarının ilk yıllarından itibaren daralmağa başlaması da kanımızı kuvvetlendirmektedir. Ancak Pîr Hüseyin'in 1379 yılında meydana gelen ölümüne değin geçen zaman içindeki hayatı ve faaliyetleri hakkında kaynaklarda herhangi bir malûmat mevcut değildir. Yalnız tek kaynak Bezm u Rezm'de Pîr Hüseyin'in 1379 yılında öldüğü ve böylece Erzincan'ın bir müddet hâkimsiz kaldığı kaydı bulunmaktadır²².

¹⁷ Bk. Osman Turan, *Takvimler*, s. 72.

¹⁸ Genç emîrzâde Pîr Hüseyin'in Kögonya (Şarkî Karahisar)' dan Erzincan'a gelişi 14 Şâban, halkın iki zümreye ayrılması ve emirlerin Tercan ve Bayburt'a kaçmaları, emîrzâdenin Çarşamba günü, 4 Şevvâl 763 yılı istiklâl kazanması Bk. Osman Turan, *Takvimler*, s. 80.

¹⁹ Bk. Osman Turan, *Takvimler*, s. 72.

²⁰ Krş. *Bezm u Rezm*, s. 151.

²¹ Bk. Ahmed Tevhid, *Meskûkât*, IV, s. 437-439.

²² *Bezm u Rezm*, s. 151.

§ 2. Mutahharten'in ailesi ve ismi meselesi

Pîr Hüseyin'den sonra Erzincan emîrliğini 1379 yılı içinde ele geçirmeğe muvaffak olan Mutahharten'in, ilk zamanları hakkında, kaynaklarda aydınlatıcı bilgiler yoktur. Çağdaş yerli müellifler menşe'i hususunda da hiç bir malûmat vermemektedirler. Ancak eski Osmanlı tarihlerinde Mutahharten'in Tatar'a mensubiyetinden söz edilirse de²³, onların bu mütalâası kabule şayan değildir. Her halde Mutahharten'in Timur'la olan yakın ilişkileri, Osmanlı yazarlarını böyle bir beyana sevketmiş olmalıdır. Bizce bu ünlü emîrin menşe'ini Türkler arasında aramak en mantıkî yol olmalıdır. Nitekim Bezm u Rezm'de de onun bir Uygur Türkü olan Eretna ile akrabalığına değinilmektedir^{23a}. Clavijo, Mutahharten'in Trabzon Rum İmparatoru'nun kızı ile evlenmiş olduğunu bize haber vermektedir²⁴. Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye müellifi de onun Akkoyunlu Ahmed Bey'in damadı olduğundan söz etmektedir²⁵. Ancak her iki evlenme hususunda doğrulayıcı bilgiler elimizde mevcut değildir. Yalnız Ahî Ayna Bey'den itibaren devam eden akınlara bir son vermek için Trabzon Rum İmparatoru'nun, diğer Türkmen beylerine yaptığı gibi, Mutahharten ile de bir akrabalık tesis etmiş olması kuvvetle muhtemeldir²⁶.

Mutahharten'in ismi meselesine gelince : Nizameddin Şamî, Şerefeddin Ali Yezdî, İbn Arabşah gibi muasırı Timur tarihçileri ile Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye müellifi ve Hâfız-ı Ebrû, muahhar Osmanlı müellifleri Neşrî, Âşık Paşazâde, bunlardan nakiller yapan tarihçiler Erzincan emîrinin ismini Taharten (Tarihten) okunabilecek şekilde

²³ Msl. bk. Neşrî, *Kitâb-ı Cihân-nüma*. Faik Reşit Unat - Mehmed Altay Köymen nşr. I, Ankara 1949, s. 350.

^{23a} Bezm u Rezm, s. 243,

²⁴ Clavijo, *Embajada à Tamorlan*. Francisco Lopes Estrada nşr. Madrid 1943, s. 86-87 "Trata(n), un cauallero, fué senor desta çuidat de arzinga e du sutierra, que es vn grand senorio e al tiempo que murió, non dexó fijos de vna muger que tenia; la qual muger era fija del enperador de traspisonda". Ayrıca bk. Fallmerayer, *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*. München 1827, s. 209-210.

²⁵ Ebû Bekr Tahrânî, *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*. Necati Lugal - Faruk Sümer nşr. I, Ankara 1962, s. 38. « ... چون احمد بیک دختر خود بطهرتن داده ... »

²⁶ Örneğin İmparator III. Alexios, kız kardeşi Maria'yı Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'e vermişti. Ayrıca Bayram Bey oğlu Hacı Emîr, I. Basilius'un kızı Theodora, Emîr Taceddin III. Alexios'un kızı Eudokia ile evlenmişlerdi. Bk. Panaretos, s. 55, 56.

مطهرتن olarak kaydetmektedirler²⁷. Batılı yazarlardan seyyah Clavijo Erzincan emîrini Trata(n) diye haber vermektedir²⁸. Schiltberger'in²⁹ ise eserinde Tarathan diye kaydettiği bu emîrin ismini, çağdaşı bir diğer yazar Esterâbâdi Mutahharten olarak yazmaktadır. Kadı Burhaneddin Ahmed adına kaleme aldığı eserini, bir dereceye kadar Erzincan emîrliğinin de özel tarihi olarak niteliyebileceğimiz bu müellif, emîrin adını en doğru şekilde bize intikal ettirmiş olmalıdır. Zira Erzincan'da telif edilmiş çağdaş Takvim'de de emîrin adı Mutahharten şeklinde verilmiştir³⁰. Bu nedenle de bugüne değin, bazı araştırmalarda, yanlış olarak Taharten, Tahirten, şeklinde yazılan bu ismin Mutahharten kabul edilmesi en doğru yoldur. Biz de çalışmamızda Erzincan emîrinin ismini Mutahharten olarak kabul ettik. Ayrıca da Mutahhar-ten şekli bir mânada – temiz kişi – ifade etmektedir. İlâve olarak şunu da söyleyebiliriz ki, yukarıda değindiğimiz, kaynakların deyişlerine göre herhalde Mutahharten Anadolu'da kolay telâffuz edilmesi nedeniyle olacak Taharten, Tahirten diye ün yapmış olmalıdır.

§ 3. Mutahharten'in Erzincan emîrliğini ele alışı ve ilk tepkiler

Mutahharten'in Erzincan emîrliğini ele alması hakkında aydınlatıcı bilgiler Bezm u Rezm'de bulunmaktadır. Bu kaynağa göre, Pîr Hüseyin'in ölümünden sonra Erzincan emîrliği tahtına 1379 yılı içinde Mutahharten geçmiştir. Yalnız Mutahharten'in Erzincan'a nasıl sahip olduğu meselesi üzerinde aynı kaynakta herhangi bir bilgi mevcut değildir. İstiklâlini ilân eden ve bununla ilgili olarak

²⁷ Bak. Nizameddin Şâmî, *Zafernâme*. F. Tauer nşr. Praha 1937, s. 104, 153, 156; Şerefeddin Ali Yezdi, *Zafernâme*. II, Calcutta 1887-1888, s. 256 vd; İbn Arabşah, *Acâibu'l makdûr*. Kahire 1385, s. 87, 141; Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih*. Fatih ktp. Nr. 4371, vrk. 328 b; *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 35; Neşri, I, s. 350; Aşık Paşazâde, *Târih-i Âl-i Osman*. Âli Bey nşr. İstanbul 1332, s. 78; Behiştî *Tevârih-i Âl-i Osman*. Oxford, Bodleian Library, Ms Mars 313, vrk. 21 a,b; Âli, *Fusûl-hall*. Nuri Osmaniye ktp. Nr. 3399 vrk. 138 a; Hoca Sa'deddin, *Tacü't-tevârih*. I, İstanbul 1280, s. 158 “مطهرتن”.

²⁸ Clavijo, s. 87 vd. “Trata(n)”.

²⁹ H. Schiltberger, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger*. 1396-1427, Translated by J. Buchan Telfer, London 1879, s. 21, 126. Ermeni müellifi Thomas da Erzincan emîrinin ismini “Takhratan” diye yazmaktadır. Bk. V. Minorsky, *Thomas of Metsop on the Timurid-Turkman Wars*, BSOS, s. 7, 7 not 5.

³⁰ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 167 vd.; Osman Turan, *Takvimler*, s. 80, 81. “مطهرتن”

yalnız kendi adına para bastıran ve hutbe okutan Mutahharten'e^{30a}, ilk tepki Eretna hükümdarı Alâaddin Ali Bey'den geldi. Ancak bu tepkiyi izaha geçmeden önce, kısa da olsa Alâaddin Ali Bey zamanına değinmek ileriki hâdiseleri anlamak bakımından yerinde olur kanısındayız.

Eretna-oğlu Mehmed Bey'in 1365 yılında ölümü, devlet hudutları içinde esasen mevcut hoşnutsuzluğu ve parçalanmayı daha da arttırmıştı. En önemli konu, Mehmed Bey'in ölümü ile başlayan iktidar buhranı idi. Yerine geçen oğlu Alâaddin Ali Bey genç, fakat zayıf iradeli kabiliyetsiz bir adamdı. Son derece gevşek olan hükümdar dahilinde duruma hâkim olamıyor, ümerâ arasında uyanan ikilik ve rekabet, memleketi korkunç bir anarşi ile karşı karşıya getiriyordu. Nihayet devlet erkânı ve ümerânın devlet işlerindeki liyakatsızlıkları, idare mekanizmasını bozmuş, devlet otoritesini yıkmıştı. Bölgenin esas halkını teşkil eden Türkmen ve Moğol toplulukları, ayrımcı güçle işbirliği yaparak onlarla birlikte ayaklanmışlardı. Kısacası bu cülûs içte ve dışta düşmanları ümitlendirip harekete geçirmişti. Toprak kaybı daha Alâaddin Ali Bey'in iktidarının ilk yıllarında başlamıştı. Böylece Eretna devrinde Konya'dan Erzurum'a kadar uzanan devletin sınırlarında, Mehmed Bey'den itibaren başlayan gerileme Alâaddin Ali Bey devrinde daha da süratlenmişti. Şöyle ki; Babuk'un Moğolları, Sivas'ı muhasara edencek kadar cüretlerini arttırmışlar, Karaman-oğlu Alâaddin Bey Konya, Aksaray, Niğde ve Kayseri'yi zapta muvaffak olmuştu. Osmanlılar ise daha 1362 yılında Ankara'yı almışlardı. Güneyde Şam Türkmenleri ile Dulkadırlıların baskıları gittikçe artmaya başlamış, Darende ve Divriği'yi Memlûklular ülkelerine katmışlardı³¹. Pîr Hüseyin devrini de içine alan bu dönemde, bizzat payitahtta Alâaddin Ali Bey'in hükümdarlığının ilk yıllarında iktidar, Sivas hâkimi Hacı İbrahim'in eline geçmiş, Amasya hâkimi Hacı Şadgeldi, Niksar hâkimi Taceddin Bey tam bağımsız hareket etmeğe başlamışlardı. Nihayet Eretna devletindeki bu çözülme hali, 1378 yılı Mayısında vezirlik mevkiine gelen Kadı Burhaneddin sayesinde, geçici bir süre için, durdurulabilmişti.

^{30 a} *Bezm u Rezm*, s. 456.

³¹ Bk. Osman Turan, *Takvimler*, s. 32, 48; *Osmanlı Tarihine ait takvimler*. Nihal Atsız nşr. İstanbul 1961, s. 22; Şikârî, s. 100-102; Mükrimin Halil Yinanç, *Dulkadırlılar* madd., İA; Halil İnalçık, *Edirne'nin Fethi* (1361). "Edirne'nin 600. fethi yıldönümü armağan kitabı" Ankara 1965, s. 154.

Vezir askerî, siyasî değişiklikler ve hareketler nedeniyle bozulan nizamı yeniden kurmuş, devlet de ayrımcı güçlere karşı daha aktif bir tutum izleme yeteneğini kazanmıştı. Nitekim Amasya, Niğde ve Niksar seferleri bunun en bariz verileridir³². İşte bu seferler zincirinin bir halkası da Erzincan'a yapılmış olanıdır ki, bu olayla Mutahharten ilk defa siyaset sahnesine çıkacaktır. 1379 yılı yaz aylarında Mutahharten'in emîrlğine karşı olan Eretna devletinin ileri gelenleri hükümdar Alâaddin Ali Bey'in etrafını almışlar, bu şehrin Eretna ailesi ile olan ilgisini ileri sürerek Erzincan'ın kurtarılmasını istemişlerdi. Mutahharten'in emîrlğine gösterilen bu ilk tepki hakkında Bezm u Rezm'de ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu kaynağa göre, payitaht Sivas'da, Erzincan'ın alınması taraftarları, hükümdarı bu işe teşvik için, Erzincan halkının da kendisini beklediklerini, hudutta bulunan Şarkî Karahisar emîri Kılıç Arslan'ın da bu işde kendisine yardımcı olacağını söylüyorlardı. Erzincan üzerine hareket edilmesi için macera heveslisi ümerâ ve kumandanların baskısına Alâaddin Ali Bey'in mukavemet edemeyeceği aşıkardı. Buna rağmen mesele üzerinde veziri Kadı Burhaneddin ile uzun bir görüşme yapmayı ihmal etmemişti. Bu ikili görüşme sırasında vezir Kadı Burhaneddin hükümdara, Erzincan'ın Eretna hanedanına bağlılığının olduğunu, ancak meşrû hâkimiyet sahasına dahil olan bu yerden evvel daha yakın ve ele geçirilmesi daha kolay yerlerin fethinin öncelikle ele alınmasının devletin menfaati gereği olacağını bildirdi. Ayrıca Alâaddin Ali Bey'e şunları söyledi: uzun zamandan beri başkalarının idaresi ve himayesi altında kalan Erzincan ahalisininin sizi davetine dair elde kesin bir delil yoktur. Üstelik Kılıç Arslan'ın da yardım teklifinize olumlu cevap vereceği şüphelidir. Çünkü Erzincan'ın tekrar alınması halinde onun hâkimiyet sahası iyiden iyiye daralacaktır. Fakat hükümdar kendisini bu işe teşvik eden ve Mutahharten'e karşı ümerânın söyleşilerinin tesiri ile vezirinin haklı görüşlerine katılmadı ve Erzincan'a hareket etti³³. Ne var ki, meselenin çözümlenmesinde yardımcı olacağı kuvvetle umulan Şarkî Karahisar hâkimi vezirin tahminlerini yanılmamış, muhalefete başlamıştı. Bu hal Alâaddin Ali Bey'i bu işe teşvik eden ümerâyı son derece güç

³² Geniş bilgi için bk. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve devleti*. Ankara 1970, s. 34 vd.

³³ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 151-153.

duruma düşürüyordu. Bütün uğraşlara rağmen bu emirle anlaşma mümkün olamıyordu. Nihayet Kadı Burhaneddin'in Erzincan'ın alınması halinde idaresinin kendisine bırakılacağı yolundaki kat'î teminatından sonra ancak gelerek hükümdara katıldı³⁴. Eretna ordusu Erzincan dışına konduğunda şehrin Alâaddin Ali Bey'e teslimi yolunda hiç bir hareket görülmemişti. Bunun üzerine toplanan harp meclisinde Mutahharten'e yapılacak taarruz şekli üzerinde uzun müzakereler cereyan etmiş, neticede vezir Kadı Burhaneddin'in görüşüne uyularak Sivas tarafına karargâh kurulmuştu. Erzincan emîri Mutahharten bu baskı karşısında, şehrin maddî kaynaklarının tahrip edilmesini istemediğinden olacak yakın adamlarından Emîr Tuğrul'un (Celâyirli)³⁵ başkanlığında bir heyeti Eretna karargâhına gönderdi. Hükümdar'ın yüksek hâkimiyetini tanımak suretiyle şehrin teslimi için istenilen yerde görüşmelere hazır olduğu teklifi, elçilik heyeti tarafından Alâaddin Ali Bey'e iletilmişti. Teklifi olumlu karşılayan Eretna hükümdarı, veziri Kadı Burhaneddin, Seyyidî Hüsam, Kılıç Arslan üçlüsünü bu görüşmelere katılmağa memur etti. Ancak ikili görüşmeden olumlu sonuç alınamayınca savaş başladı. Erzincanlılar Eretna ordusunun perakende olmasından yararlanarak bir çıkış hareketinde bulundular. Karşı saldırıya geçen Eretna kuvvetleri ile aralarında çok şiddetli bir çarpışma oldu ve Mutahharten kuvvetleri yenilgiye uğrayarak çekildi. Fakat Eretna devletinin tâbiyetini kabul etmek kararı almış olan Emîr Mutahharten, halkın direnme duygusuna da uyarak, dış askerî yardım elde etmek için teşebbüse geçti. Emîr bir yandan Dulkadır-oğlu İbrahim Bey'e³⁶, diğer taraftan da Akkoyunlu Türkmenlerinin lideri Kutlu Bey'e³⁷ haberler gönderdi. Kendilerinden çok acele yardım talep etti. Bezm u Rezm'de Dulkadır-oğlu İbrahim Bey'in çok sayıda askerle Erzincan'a yardıma geldiği kaydedilmekte, fakat muharebedeki faaliyetleri hakkında bilgi verilmemektedir. Akkoyunlu Türkmenleri liderinin ise Erzincanlılar ve Mutahharten'in ricalarını kabul ettiği ve oğlu kumandasında gönderdiği yardımla da Erzincan emîrliğinin bağımsızlığını koruma mücadelesine katkıda bulunduğu, aynı kaynaktaki bilgilerden açıkça an-

³⁴ *Bezm u Rezm*, s. 154-155.

³⁵ Celâyirliiler hk. bk. Mükrimin Halil Yinanç, *Celâyirliiler* madd., İA.

³⁶ Bu bey hk. bk. M. Halil Yinanç, *Dulkadırlılar* madd., İA.

³⁷ Kutlu Bey için bk. M. Halil Yinanç, *Akkoyunlular* madd. İA; Adnan Sadık Erzi, *Belleten* 70 (1954) s. 179 vd.

laşılmaktadır. Savaş sırasında yardıma gelen Akkoyunlu kuvvetlerini karşılama görevi, Eretna ümerasından Cüneyd'e verilmişti Fakat gereği kadar hazırlıklı olmadığı anlaşılan Cüneyd, Kutlu Bey'in oğlu idaresinde gönderdiği Akkoyunlularla ansızın karşı karşıya gelmişti. Meydana gelen çarpışmada ise, Akkoyunlular galip geldikleri gibi Cüneyd'i de esir ettiler. Bu haber Erzincan'da büyük bir sevinç uyardırılmış halk silâhlanarak yeni bir saldırıya geçmişti. Mutahharten'in kumanda ettiği ordu Eretna devleti ordusuna ağır zayıat vermişti. Bilâhare Erzincan önünde cereyan eden çarpışmalarda kat'î bir sonuç alınamayınca hükümdar Alâaddin Ali Bey, payitaht Sivas'a dönmüştü³⁸. Hemen değinmek yerinde olur ki, bu hadise nedeniyle Mutahharten - Akkoyunlular arasında kurulan dostluk daha uzun bir müddet devam edecektir.

Erzincan emîrliğini ele alışının daha ilk yılında tahta yerleşmek ve emîrliğin birliğini sağlamak için mücadele yaptığı bir sırada, Alâaddin Ali Bey'in Erzincan üzerine seferi, Mutahharten'i hiddetlendirmişti. Bunun üzerine Mutahharten, bu olaydan sonra, çıkan fırsattan yararlanarak Eretna hükümdarına mukabelede bulundu. Alâaddin Ali Bey'in ninesi İsfahanşah Hatun'un Bağdad'dan Sivas'a gelmekte olduğu haberini alınca derhal harekete geçti. Tâbiî Erzurum emîri Ordu Şah'a emir vererek Erzurum'da İsfahanşah Hatun'un bütün ağırlıkları ile tutuklanmasını sağladı³⁹. Bu tutumu ile o, Eretna dev-

³⁸ *Bezm u Rezm*, s. 156-167

« بعد از ان واقعه خبر رسید که « ابراهیم بك دلقادر » (Ibrahim Bey) با غلبه از عساکر بمدد ارزنجانیان می آید »

« ناکاه از قلعه کوه سواری چند پیدا شدند و چون ثلث ساعتی بگذشت پنجاه سوار فراهم آمدند و معلوم شد که « پسر قتلو بك » است در ساعت جنك قائم شد .

چون جای دشمن حصین بود و بر ایشان مشرف « جنید » گفت تدبیر آنست که ما عنان باز گیریم و ایشان را بهامون کشیم تا بر ایشان ظفر توانیم یافت و جمهور لشکر ازین رای غافل الاتی چند معلود که برین صورت واقف بودند چون روی بصحرا نهادند و پشت بر دشمن کردند عامه لشکر را کمان افتاد که می کویزند بیکبار کی روی بانهمزام نهادند، آنها فرصت غنیمت شمرند و در قفای ایشان افتادند و بزخم تیغ و سنان بسیاری را از ایشان بقتل آوردند و جیند را که سالار لشکر بود دستگیر کردند و باقی مجروح و مکسور کریخته روی بمسگر نهادند » .

³⁹ *Bk. Bezm u Rezm*, s. 167

« در ان اثنا خبر رسید که جده علی بك « اصفهان شاه خاتون » (İsfahanşah Hatun) از بغداد با اموال و اسباب بسیار و نفایس و تنسوخات بی شمار متوجه سیواس بود چون بارزن الروم رسید « اوردو شاه » نامی که والی آن بقعه بود و دم از مطاوعت « امیر مطهرتن » (Mutahharten) می زد اورا باز داشته مبالغی وجوه از نقد و جنس و جواهر و اعلاق و خیل و بغال ازو بتمعی سته است . » .
Kütâb-ı Diyâr-ı Bekriyye, I, s. 35'de de Erzurum, Mutahharten'in emîrliğine dahil vilâyetler arasında sayılmaktadır.

letine açıktan açığa cephe aldığını Anadolu'da ilân ediyordu. Ancak sulhen halledilen bu olgudan sonra Mutahharten'in Eretna devletine karşı nasıl bir politika izlediğini bilemiyoruz. Onun Eretna devletinde meydana gelen değişimleri dikkatle izlediği muhakkaktır. Erzincan emîrini asıl endişelendiren, Alâaddin Ali Bey'in 1380 yılında ölümünden⁴⁰ sonra küçük oğluna naib olan, Kadı Burhaneddin'in devletin mukadderatına sahip olmak gayesini açıktan açığa ilân etmesi idi. Çünkü Mutahharten, Kadı Burhaneddin'in devlet idaresini ele aldıktan sonra faal bir fetih siyaseti izleyeceği, Eretna devletinin tabii varisi sıfatıyla, devlet tahtı üzerinde hak iddia edebilecek emîrleri birbiri arkasından yok edeceğini, kurucu Eretna devrindeki devlet hudutlarını tekrar ihya etmek isteyeceğini, diğer feodal emîrlere gibi, gayet iyi biliyordu⁴¹. Bu kuşkuvarın ışığı altında payitaht Sivas'ta Kadı Burhaneddin'in yeni durumunu çekemiyen ricalle ilişki kurduğunu görmekteyiz. Bu arada, aynı endişeyi duyan ve kendisini Eretna tahtının bir numaralı adayı gören Amasya emîri Hacı Şadgeldi ile de dolaylı olarak temas imkânları aramış olması kuvvetle muhtemeldir.

Ne var ki, 1381 yılı ortalarında Erzincan emîri Mutahharten'in bölgenin güçlü emîrlere olduğuna dair elimizde kuvvetli deliller vardır. Bu arada Mutahharten'in sulhçu bir davranışla bölgede tedricî hülûl siyaseti izleyerek hâkimiyet sahasını Eretna devleti aleyhine genişletmek istediği gözden kaçmamaktadır. Örneğin Mutahharten, naib Kadı Burhaneddin tarafından Koyulhisar tarafına gönderilen Zünnûn ve Şarkî Karahisar hâkimliğine atanan Melik Ahmed ile derhal dostluk ilişkileri kurmuştu⁴². Erzincan emîri, kız kardeşini Koyulhisar hâkimi Zünnûn'la evlendirmiş ve birlikte Eretna topraklarına taarruzlara başlamışlardı. Bu sırada Amasya emîri Hacı Şadgeldi de Tokat kalesini şiddetle muhasara etmekte idi. Bu olgular karşısında Kadı Burhaneddin'in hareketsiz kalışı ise Mutahharten ile dostu Zünnûn'u daha da cesaretlendirmiş idi. Ancak Zünnûn'un kumandasındaki 2000 kişilik müttelik kuvvetlerinin Sivas vilâyeti hudutları içinde yağma ve tahrip hareketlerine girişmesi üzerine süratle Sivas'tan çıkan naib Kadı Burhaneddin, Zünnûn'a karşı giderek onu yendi. Bu başarı haberi, Tokat kalesini muhasara etmekte olan Hacı Şadgeldi'yi

⁴⁰ Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 42.

⁴¹ Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 163 vd.; aynı müellif, *Kadı Burhaneddin Ahmed'in kişiliği ve devletinin karakteri*. Atatürk konferansları 1970/71 (baskıda).

⁴² *Bezm u Rezm*, s. 232-233, s. 236-239.

son derece üzmüştü. Hemen Erzincan emiri Mutahharten'e bir elçi göndererek onu uyarmak istedi. Kendisine naib Kadı Burhaneddin'in Orta-Anadolu'yu hâkimiyeti altına alarak bir devlet kurmak arzusunda olduğunu, Tokat'ı hâkimiyet sahasına dahil etmek istediğini ve günden güne nüfuz bölgesini genişlettiğini bildirdi⁴³. Gayesi Mutahharten'i kazanıp onun Sivas topraklarına karşı daha etken saldırılara geçmesini temin etmekte. Esasen arzularına uygun düşen bu çağrı, Mutahharten tarafından olumlu karşılandı. Giderek naib'in Tokat kalesini muhasara ile meşgul olan Amasya emîrine karşı askerî yürüyüşe geçmesinden sonra, Mutahharten ile Hacı Şadgeldi arasında Kadı Burhaneddin aleyhine bir ittifak sistemi kurma yolunda faaliyetler, daha da yoğunlaşmıştı. Nihayet Mutahharten Sivas'a taarruza geçmeğe karar vermişti. Esasen Erzincan emîri, çok sevdiği dostu Zünnûn'un uğradığı yenilgiden dolayı naib Kadı Burhaneddin'e kin duymakta idi. Nitekim ordusu ile Erzincan'dan çıkarak Sivas vilâyeti hududuna geldi. Naib'e karşı tehditkâr bir tavır takınarak en muteber emîri Celâyir boyundan Tuğrul'u elçilikle Sivas sarayına gönderdi. Görünüşte Eretna hanedanının hâmisi tavırını

⁴³ *Bezm u Rezm*, s. 236-240

« و دران ایام « ذوالنون » (Zünnûn) با امیر « مطهرتن » (Mutahharten) صلح کرد و خواهر اورا در نکاح آورد و در یکدیگر پیوستند و مفسدت و میبغضت بر خاستند و بر نواحی سیواس تاخت می آوردند و خرابی می کردند . . . آنکاه خیر رسید که « ذوالنون » (Zünnûn) بامقدار دو هزار سوار تاخت کرده ولایت را غارت می کند . »

« حاجی شاد کلدی » (Hacı Şadgeldi) که بمحاصره قلعه توقات مشغول بود چون خبر هزیمت « ذوالنون » بشنید در اضطراب و اضطراب افتاد و پیش امیر « مطهرتن » (Mutahharten) قاصد دوانید و گفت این شخص سیواس را که دارالملک روم و معظم بلاد این ممالک است بقهر و غلبه فرو گرفت و قلعه « هاویک » را مسخر ساخت اکنون طمع در توقات مستحکم کرده سیدی حسام را آنجا فرستاد و یوما فیوما در توسیع دائره ملک و تنزیل شعار دولت اجتهاد بلیغ می نماید و مردی و هاب نهاب است و سپاهیان و لشکریان از ارجا و انجا برو جمیع می شوند و تو غافل نشسته تدبیر کار خود نمی اندیشی و فکرنمی کنی که اگر دولاب این دولت برین مدار بگردد و کار او استقرار یابد و متمکن شود آنکاه ترا و مرا و بسیاریان را دست از ملک موروث و خاندان قدیم بیاید شستن و سرخود گرفتن و از مملکت بیرون رفتن و ازین گونه مقدمه چند برسنگ او می زد و بادی در آتش او دمید و در معرض . . . آمده اثار غبار فتنه و تحریک ماده فجور و فساد می کرد تا بتمویهات مزور و تلبیسات مزوق او را فریب داد و قرار چنان کرد که بطرف سیواس حرکت کند تا او بسکون دل و فراغ خاطر باستخلاص قلعه توقات مشغول گردد و بی مانع و منازع قلعه حاصل کند . »

takınan Mutahharten, elçisi aracılığıyla naib'den, devletin idaresini Alâaddin Ali Bey'in oğlu Mehmed'e terketmesini ve kendisinin sadece vezaret ile yetinmesini talep etti. Aralarında barışın hüküm sürebilmesi için de, bu isteğinin mutlak surette yerine getirilmesini ilk şart koşuyordu. Fakat Mutahharten'in bu istekleri, naib Kadı Burhaneddin için şimdiye kadar elde ettiklerini bir anda bırakıvermek yani başka bir deyimle "terk-i saltanat" demektir ki, kabulü imkânsızdı. Burada açıkça görülüyor ki, Mutahharten'i harekete geçiren asıl neden payitahtta naib aleyhine gelişen son olaylardır. Çünkü Tokat'taki Hacı Şadgeldi'ye karşı giden Kadı Burhaneddin, Sivas'a dönüşte şehrin kapılarını kapalı ve ahaliyi kendisine karşı koymağa hazır bir durumda bulunmuştu. Bu olayları, Erzincan emîri Mutahharten, naib Kadı Burhaneddin'in nüfuzunun büyük tehlikeler geçirmekte olduğuna delil olarak görmekte idi. İşte bunun sonucu olarak Erzincan sarayında, yukarıda değindiğimiz tarzda yapılacak teklifin sonucu üzerinde, ümitleri yüksek bir dereceye çıkarmıştı. Öte taraftan Mutahharten bu davranışı ile, Eretna devletinin her tarafta bir çözülme ve parçalanma göstermesinden istifade ederek, Eretna tahtını elde etme emelini de resmen açıklamış oluyordu. Zira Alâaddin Ali Bey'in oğlu II. Mehmed Bey, onun nezaret ve himayesi altında Eretna tahtına oturacak idi.

Nihayet Mutahharten'in özel itimadına lâyık Emîr Tuğrul, elçilik görevini ifa etmiş ve davetnameler bırakarak kendi yanına dönmüştü. Bunun üzerine naib Kadı Burhaneddin zaman kazanmak için Emîr Tuğrul'un damadını Mutahharten'in huzuruna gönderdi. Maksudı Erzincan emîrini oyalamak ve harp gayretlerini gevşetmekti. Kadı Burhaneddin, Mutahharten'e elçisi vasıtasıyla Sivas'ta yabancı olduğunu, şehirden çıkıp kendisini karşılayabilmesi için 1000 kişilik bir yardım kuvvetine ihtiyacı bulunduğunu bildirdi. Mutahharten de buna karşılık 200 kişilik bir kuvvetle emîri Tuğrul'u tekrar payitaht Sivas'a gönderdi. Sivas'a gelen Erzincan emîrinin elçisi yine eski istekleri tekrarlayınca Kadı Burhaneddin, Emîr Tuğrul'a; önce Mutahharten kendi hâkimiyeti altında bulunan Erzincan ve Bayburt'u, Alâaddin Ali Bey'in oğlu II. Mehmed'e terketsin, biz de onun isteğini yerine getirelim, dedi. Ancak elçi Emîr Tuğrul buna imkân yoktur deyince, Kadı Burhaneddin bu kez elçiye; öyle ise Kayseri'yi (Ömer-oğlu Cüneyd) veya Amasya'yı (Hacı Şadgeldi) alıp ona terkedelim. Şayet bu da olmazsa Karaman ile Osmanlı topraklarından

elde edeceğimiz yerleri Eretna-oğlu II. Mehmed Bey'e bırakalım dedi. Konuşmalar sırasında elçinin bahis konusu yerler hakkında çeşitli sakıncalar beyan etmesine sinirlenen Kadı Burhaneddin, kılıç hakkı ile zorba takımının elinden güçlülükle kurtardığı Sivas'ı terk etmesinin imkânsız olduğunu, rakibine karşı ilân etmekten çekinmedi. Hattâ cüretkârane faaliyetlerinden dolayı elçi Emîr Tuğrul'u tutuklayarak Sivas'tan çıkmasını yasakladı. Mutahharten bu haberi alınca yeni bir elçi göndererek yatıştırma siyasetine başvurdu. Yaptıklarından özür diledi ve dostluk göstermeğe başladı. Elçisi Tuğrul'un tutukluluk halinin kaldırılmasını rica ederek Sivas'a karşı her ne suretle olursa olsun savaşçı faaliyetlerde bulunmayacağını da bildirdi. Böylece mevcut durumu kabul etti. Kadı Burhaneddin de, bu teminat üzerine Mutahharten'in elçisini serbest bıraktı, ona ikram ve iltifatta bulunarak iade etti. Fakat elçi Tuğrul dönerken naib Kadı Burhaneddin'e Ömer-oğlu Cüneyd, Hacı Şadgeldi, Şam Türkmenleri, Moğol askerlerinin kendisine düşman olduklarını söyleyerek Mutahharten ile ittifak yapmasını telkin etmeği unutmadı. Ancak Kadı Burhaneddin verdiği cevapta, en yakın düşmanının Amasya emîri Hacı Şadgeldi olduğunu, onun kesik başını en kısa bir zaman içinde Erzincan'a göndereceğini beyan etti⁴⁴. Erzincan emîri Mutahharten'in yakın

⁴⁴ *Bezm u Rezm*, s. 243-249

» و بعد از انقضی آن حال حاجی شادکللی رسل و رسایل با ارزنجان مترادف ساخت و امیر مطهرتن (Mutahharten) را بر امارت روم و هجوم بر سیواس تحریش و تهییج کرد و بتملق و تبصیبص خود را از مخلصان و مطیعان فرامود و فنون اختیال و اغتیال برکار نشانند تا او را مغتر و مضطر کردانید و امیر مطهرتن (Mutahharten) از قضیه ذوالنون و انہزام او کدورتی از سلطان در ضمیر داشت و بنواحی سیواس آمد و رسول فرستاد و گفت ما اتباع و اشیاع امیر «ارتنا» یم اکنون بر انجمله اتفاق کردیم کہ نیرہ او را بامارت بنشایم و همکنان او را مطیع و منقاد شویم و بر قرار سابق وزارات مملکت بر تو مقرر باشد و جمیع جهات و وظایفی کہ بتو منسوب و متعلق بود بر طریق مہمود بر تو مفوض و مسلم داشتیم وظیفہ آنک این دعوت را اجابت کنی و باما اتفاق نمایی تا ہر یک برسم و راہ خود مشغول شدہ حق ولی نعمت بکزاریم و شرط خدمتکاری و وفاداری بجای آوریم »

..... چون خبر بامیر مطهرتن (Mutahharten) رسید متوسطان فرستاد و رسایل و رسایل ساخت و گفت مضمی ما مضمی اکنون از سرکشتہ بر خیزید و ما عہد بستیم کہ بعد الیوم از حدود ولایت خود تجاوز نکنیم و متمرض رعایا و قرابای شما نشویم و در جمیع احوال باشما متفق و متحد باشیم و برین شرط باز کشتند. سلطان (Kadı Burhaneddin) امیر طغرل را طلب داشت و انواع الطاف و اعطاف تقدیم فرمود و او را از ان دہشت بیرون آورده تشریفات فاخر و اسپان فازہ بخشید و سلاح و سلب نوکران بتام و کمال باز کردانید و مراسم کرم و مروث با دا رسانید

dostu ve müttefiki bulunan Amasya emîri Hacı Şadgeldi hakkındaki bu açık beyanatu Mutahharten için zımnî bir tehdit idi. Gerçekten de Erzincan cihetinde serbest kalan Kadı Burhaneddin, 1381 sonbaharında kendisi için daimî endişe kaynağı olan Hacı Şadgeldi'ye karşı yapacağı kesin savaş için hazırlıklara başlamıştı.

Kadı Burhaneddin'in tam bir zaferi ile sonuçlanan savaş sonunda Hacı Şadgeldi öldürüldü. Sivas önünde Mutahharten'e yaptığı ihtarı yerine getirmek için de, Hacı Şadgeldi'nin kesik başını önce Sivas'a, oradan da Erzincan'a gönderdi⁴⁵. Bununla o, Mutahharten'e düşmanlarının ne hale düşebileceklerini göstermek ve karşı gelenlere dehşet salmak amacını güdüyordu.

§ 4. Mutahharten - Kadı Burhaneddin Ahmed

Kadı Burhaneddin, iktidarını fiilen hudutlandıran ümerânın sonuncusu olan Amasya emîri Hacı Şadgeldi'yi savaşta yenerek (1381 sonbaharı) ortadan kaldırdıktan sonra hukuken de hükümdar mevkiine gelmek için kendisini kâfi derecede kudretli hissetmişti. Aslında naib Kadı Burhaneddin, Alâadin Ali Bey'in henüz küçük bir çocuk olan oğlu II. Mehmed'in mevcudiyetine rağmen naiblik mevkiine atandığından itibaren bütün hüküm ve nüfuzu eline geçirmiş, bir sultan gibi hüküm sürmüştü. 1381 zaferinden sonra fiilî vaziyetine, İslâm hukuk ve geleneklerine uygun olarak meşruiyet verip saltanatını ilân etti. Adına hutbe okutup para bastırarak bundan böyle kendi adı ile anılacak devletini tek başına yöneltmeğe başladı⁴⁶. Bu

طغرل بك گفت ما خود رفتم اکنون شما با حاجی شاد کلدی و اجناد شام و اولاد عمر و لشکر مغول و تاتار که مجموع دشمن و مخالف اند و از اطراف بر شما محیط چون خواهید کرد و در دفع غوایل و ردعوادی این اعادی چه تدبیر خواهید نمود و وظیفه آنک با امیر مطهرتن (Mutahharten) دوستی و رزید و رسم اتحاد و اعتضاد تازه کردانید و بهر چه اقتراح فرمایید من از طرف او ضامن و کفیلیم که بر ان منوال بتقدیم رسانم و چون این مشابکت و مطابقت در حدود و اطراف انتشار یابد وصیت این مظاهرت و مضافرت در ممالک و مسالک اشتهار پذیرد دشمنان را جناح جرأت منکسر شود و سایر مفسدان و متغلبان دست تطاول از حواشی مملکت کوتاه و کشیده دارند. سلطان (Kadı Burhaneddin) گفت شما در ضمان امان روان شوید و امروز دشمنی که بما نزدیکتر است حاجی شاد کلدی است و رجا بعمون آفرید کار و ائق و یقین صادق که عنقریب او را کو شمال داده سرا و بر دست بعضی از نوکران بارزنجان فرستیم ان شاه الله تعالی» .

⁴⁵ Geniş bilgi için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 56-57.

⁴⁶ Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 59-60.

dönemde de, Erzincan emîri Mutahharten, Kadı Burhaneddin'in devletini kurma ve genişletme teşebbüsüne karşı koyan, ciddî bir siyasî kuvvet olarak dikkati çekmektedir. Çünkü Mutahharten, onun bağımsız olarak devlet dizginlerini ele aldıktan sonraki emellerini ve izleyeceği politikanın esaslarını iyi anlayan muhalif liderlerden biri idi. Bu nedenle komşu siyasî kuruluşlar hükümdarları (msl. Karaman-oğlu Alâaddin Bey) ve bağımsız emîrler (msl. Amasya emîri Ahmed Bey) gibi Mutahharten de Kadı Burhaneddin'in tahta çıkışına karşı olmuştur. Ancak başlangıçta onun diplomatik belirtiler dışında, askerî bir faaliyette bulunup bulunmadığı hususunda şimdilik kesin bir söz söyleyememekteyiz. Bunun yanı sıra payitaht Sivas'ta Kadı Burhaneddin aleyhine tertiplenen suikastlarda faal roller oynamış olması kuvvetle muhtemeldir⁴⁷. Ne var ki, bu tertiplerden arzulanan sonuçlar alınamayınca Mutahharten ile yakın ilişkisi bulunan Sivas'taki muhalefetin başı Seyyidi Hüsam (Eretna ümerâsından)ın çalışmaları sonunda, Kadı Burhaneddin'e karşı taarruzî bir ittifak meydana gelmişti. Bu bağlaşımda en itibarlı üye Erzincan emîri Mutahharten'den başka, Moğol ümerası, Taceddin-oğlu (Canitî) Amasya emîri Ahmed Bey ile etraftaki zeamet erbabı yerlerini almışlardı⁴⁸. *Bezm u Rezm* de geçen ve ittifaka dahil دیگر اطراف *tâbiri* ile Kubad-oğlu, Taşan-oğlu, İnal-oğlu, Köpek-oğlu gibi Türkmen beyleri ile, Gözler-oğlu (Moğol bey'i) kastedilmiş olmalıdır⁴⁹. Nitekim bunların Danişmendiye bölgesinde bir kalenin sahibi olarak yaşadıkları, Neşri'nin⁵⁰ Çelebi Mehmed devri hakkında verdiği bilgilerden ortaya çıkmaktadır. Giderek, bu taarruzî ittifakta yerlerini alan bağlaşıklar, Sivas'a çemberleme saldırıda bulunmak üzere hazırlıklara girişmişlerdi. Erzincan emîri, Sivas'a askerî harekâta geçmeğe karar verdiğini ilân etmiş, ordusunu hazırlamıştı. Bu arada hareketlerinden şüphelendiği kendi bağımlısı Zünnûn'u yakalatarak

⁴⁷ Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 62-63.

⁴⁸ *Bezm u Rezm*, s. 263-264

« اگر حاجی شاد کلدی که مردی پیرو سال خورده بود وفات یافت محمد الله بشری جوان و جوانمرد خلف گذاشت که بشجاعت و مردانگی اصماف و آلا ف اوست و امرای الوس و قیسریه و ارزنجان (Mutahharten) و « تاج‌الدین جانینی » و دیگر زعمای اطراف با او اتفاق دارند و بامثال این اباطیل مزور و اساطیر مبیتر لافهای کزاف می زد و تفاخر و تکاثر می نمود. »

⁴⁹ Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 65 not 18, 19.

⁵⁰ I, s. 378 vd.

Melik Ahmed'e teslim etti. Bir müddet Şarkî Karahisar'da tutuklanmış olan Zünnûn daha sonra başı uçurulmak suretiyle öldürüldü. Bu olgular üzerine vaktiyle Kılıç Arslan'ın (Koyulhisar hâkimi) hizmetinde bulunmuş olan askerleri, Kadı Burhaneddin'in maiyetine gelmişler, Mutahharten'den acı acı şikâyet etmişlerdi. Bunlar, Mutahharten'in önce kız kardeşini vererek dostluk kurduğu halde, bilâhare hâmilik usulüne sadık kalmayarak Zünnûn'u öldürttüğünü bildirdiler. Bunu yaparken de asil emelinin Koyulhisar'ı elde etmek olduğunu, ancak bu esnada Koyulhisar'ın ölen Kılıç Arslan'ın akrabası Şeyh Mahmud'un tasarrufuna geçtiğinden, burayı ilhâk edemediğini de sözlerine eklediler. Fakat bölgede genişleme siyasetini sürdüren Erzincan emîri Mutahharten, buna mukabil yakınlarından birini Akşehir kalesine göndermiş, buradan onun vasıtasıyla Koyulhisar'a akınlar yaptırıp birçok insanların ölümüne sebebiyet vermişti⁵¹.

Genel taarruz hareketine katılan Seyyidî Hüsam, Nebî ve Amasya emîri Ahmed Bey de Artukâbad'da bir araya gelmişlerdi. İttifaka dahil Babuk-oğlu Ali Paşa da Barambay (Baranbay) Moğol cemaatı ile anlaşarak Sivas'a akınlara başlamıştı (1382 bahar-yaz ayları)⁵².

Böylece Mutahharten'in Eretna devletine hâkim olmak iddiasında olduğu, genişleme siyaseti takip ettiği açıkça görülmesine rağmen, Kadı Burhaneddin iki cephede birden savaşmamak için olacak, mevcut durumu kabul etmişti. Sivas-Kayseri hükümdarı yukarıda değindiğimiz ittifak karşısında kuvvetleri ayrı ayrı ezmek için olacak 1383 ilkbaharına kadar Amasya - Tokat - Osmancık bölgesinde kendi iktidarına karşı olan siyasî güçlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Kadı Burhaneddin, bu tarihten sonra ittifaka dahil Amasya emîri Ahmed, Nebî ve Seyyidî Hüsam'ın aralarında anlaşmazlık çıktığını ve bölgede nüfusunun kısmen yerleştiğini görerek uğraşlarını doğuya yöneltmişti⁵³. Nitekim bu tarihlerde Erzincan emîrinin, Kadı Burhaneddin'in muhtemel tecavüzüne karşı tedbirler aldığını görmekteyiz. Çünkü Kadı Burhaneddin'e karşı kurulan ittifak heyetinin başarı sağlamaması, üstelik aralarında çıkan görüş ayrılığı nedeniyle birbirlerine karşı düşmeleri Mutahharten'i dayanıksız bırakmıştı. Bu durum muva-

⁵¹ *Bezm u Rezm*, s. 265.

⁵² *Bezm u Rezm*, s. 265-266.

⁵³ Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 65-74.

cehesinde, yeniden dış yardıma ihtiyaç vardı. İşte bu saptamaların ışığı altında eski dostu Akkoyunlu Türkmenlerini ittifakına alarak onlardan yarar temin etmeği düşünmüştür. Nihayetde, Erzincan emîrinin aynı iddialarla Sivas'a karşı bu tarihlerde harpçi faaliyetlere başlanması, Mutahharten – Akkoyunlu bağlaşmasının (tecavüzî ve tedafüî) bir sonuc olmalıdır. Çünkü müttefiki Kutlu Bey oğlu Ahmed Bey de aynı anda Sivas'a saldırıya geçmişti. Kadı Burhaneddin, bunların tedibi işini Emîr Yusuf Çelebi'ye havale etti. Ancak yeteri kadar hazırlıklı olmadığı anlaşılan Yusuf Çelebi, Mutahharten – Akkoyunlu ortak taarruzuna karşı başarı sağlayamadı ve öldü⁵⁴. Bezm u Rezm'deki bilgilere göre, Kadı Burhaneddin'in bu olaylara kayıtsız kalışının, payitahta kendisinin korkaklıkla itham edilmesine yol açtığı anlaşılmaktadır. Ancak üstün durumuna rağmen Mutahharten'in az sonra yatıştırma siyasetine başvurmasını izah güçtür. Zira Sivas'ta patlak veren Moğol meselesinden sonra aynı tarihlerde Şam Türkmenlerinin Sivas topraklarına yaptıkları akınların her zamankinden daha tehditkâr bir hal aldığı sırada, Erzincan emîri azamî şekilde yumuşak davranarak Sivas sarayına mektuplar göndermişti. Mutahharten mektuplarında, Sivas topraklarında tahribat yapanların hiçbir suretle kendisi tarafından himaye görmediklerini ve mevcut anlaşma hükümleri gereğince haklarında gerekli cezaları verdiğini bildiriyordu⁵⁵. Ne var ki Kadı Burhaneddin'in, Moğol ve Şam Türkmenleri meselesini hal ederek Amasya emîri Ahmed Bey'e karşı giriştiği askerî harekât sonucu (1383/84 kış ayları) Amasya hududuna kadar olan bölgede durumunu kuvvetlendirmesi, Erzincan emîrini huzursuz kılmıştı. Buna rağmen onun Kayseri bölgesinde, Karaman-oğlu Alâaddin Bey'in hamiliğini yaptığı Cüneyd ile uğraşısından istifade ederek taarruza geçmiş ve Sivas şehri sırtlarına kadar sokulmuştu. Fars kalesini harben teslim almış ve kumandanı Hızır Bey Çelebi'yi öldürmüştü. Bu kez Mutahharten Sivas'ı ciddi bir baskı altına almıştı. Sivas'ın gerçek bir tehlike ile karşı karşıya geldiğini öğrenen Kadı Burhaneddin, Kayseri tarafında fazla kalmayarak süratle payitahta yetişmeğe çalıştı. Abdülvahhab mevkiinde iki taraf arasında vukua gelen savaşta, Mutahharten yenilerek vilâyet hudutları içinden çekilmek zorunda kaldı. Kadı Burhaneddin, kendisine

⁵⁴ *Bezm u Rezm*, s. 291-292.

⁵⁵ *Bezm u Rezm*, s. 294.

karşı kurulan ittifakların lideri bulunan, Mutahharten'i tedibe karar verdi ve Erzincan emirliği topraklarına girdi. Akşehir'e (Erzincan) kadar ilerleyip şehiri şiddetle yağma ederek ateşe verdi. Ayrıca Akşehir kalesine başarılı saldırılarda bulunup birkaç yerden yıktıysa da alamadı. Ancak savaş sırasında, Sivas askerinin yağmaya dalması sonucu olarak kat'î netice alınamadı. Esasen mevsim de kış olduğundan (1384/85) Kadı Burhaneddin bölgedeki harekâta son vererek Sivas'a döndü⁵⁶. Böylece emirliği üstüne düşen tehlikeden kurtulan Mutahharten, ihtimal ki hâmisî Akkoyunluların kendisini terk etmelerinden olacak, Kadı Burhaneddin'i yeniden tahrikten kaçındı. Eski anlaşmayı yenilemek istedi. Elçi ve mektuplarını Sivas sarayına göndermeğe başladı. Nihayet uzun diplomatik temaslardan sonra uygun görülecek yerde ikili görüşmelerin başlaması hususunda bir ön anlaşmaya varıldı. Tespit edilen mevkide açılan müzakereler sonunda varılan anlaşmaya göre, her iki taraf birbirlerini karşılıklı olarak tanıyacaklar, iç işlerine müdahalede bulunmayacaklar ve düşmanca davranışlardan kaçınacaklardı. Ayrıca Erzincan emri gerektiğinde

⁵⁶ *Bezm u Rezm*, s. 299-302

«سلطان (Kadı Burhaneddin) چون این خبر بشنید معاودت نمود و نوکران بولایت قیصریه فرستاد تا ارباب و کدخدایان ولایت را کوچ کرده با اهل و عیال و حواشی و مواشی بسیواس آرند و چون دو منزل قطع کرد خبر رسید که «امیر مطهرتن» (Mutahharten) بر ظاهر شهر نزول کرد و قلعه «فارس» را بجنک مسخر ساخت و «خضر بک چلبی» را که صاحب قلعه بود تیر رسیده بعالم آخرت پیوست درجه شهادت یافت و قلعه خراب کردند سلطان چون این اخبار بشنید در سیر مسارعت نمود و چون مسافت دور بود بتعمیل براند و قریب بنماز خفتن با جمعی از خواص بحدود سیواس رسید و خواست که با آن مقدار سوار که مصاحب داشت بر ایشان زند آن ملاعین چون کرد لشکر دیدند از «موضع عبدالوهاب» کوچ کرده از آب سیواس عبور کردند و بر سر جسر دیده بان گذاشتند و مقدمات لشکر سلطان را با جماعت طلایه که بر جسر بودند جنک واقع شد و ارزنجانیان را شکسته منہزم کردانیدند سلطان چون با «کنبد شخته» رسید آتش ایشان از ان طرف آب پیداشد و چون کرم رانده بود و اسبان خسته و معظم سپاه در راه مانده آنجا نزول کرد و تا روز بر آسود و بامداد سوار شد و خواست که بر سر ایشان تازد ایشان کوچ کرده بودند و جان بتک پای از ان ورطه بیرون برده چون امیر مطهرتن (Mutahharten) در عداوت و مخاصمت بادی بود در میان مخالفت افتاد و مکافات لازم شد و سلطان بر سر «آقشهر» رفت و آتش در شهر زدند و بر قلعه جنک انداختند و موضعی چند رخنه کردند و اگر اندک عارضه که سلطان را روی نموده بود و اشتغال لشکر بغارت مانع و وازع نمی آمد قلعه مسخر می شد و تا ظاهر ارزنجان میسر و مسلم می گشت و چون بدین مقدار غلبه تشق و تسلی حاصل شد سلطان بمقر شریف و مطلع اقبال انتقال فرمود».

Kadı Burhaneddin'e yardımcı asker gönderecekti⁵⁷. Böylece Kadı Burhaneddin, Erzincan emîrine müsait bir muahede imzalatmış, buna mukabil emîrliğin varlığını resmen tanımıştı. Bu sulhe rağmen Kadı Burhaneddin'in, iyi bir politika adamı ve çekinilen bir kuvvet olan Mutahharten'in, Anadolu içindeki uğraşları sırasında devletine karşı girişebileceği harpçi davranışları önlemek düşüncesi ile tedbirler almağı ihmal etmediği gözden kaçmamaktadır. Örneğin 1386 Kayseri seferi sırasında seçkin emîrlere Siraceddin'i Koyulhisar taraflarına göndererek, Mutahharten - Melik Ahmed ikilisinin burayı ele geçirme teşebbüslerine karşı tedbir almıştı. Bu esnada Koyulhisar Taceddin-oğullarının elinde bulunuyordu. Aynı yılın kışında Amasya meselesi ile meşgul iken de hâkimiyet sahasının uc mıntikasında bulunan Burtuluş kalesini tahkime başlamış idi⁵⁸. Kadı Burhaneddin'in bu uyarlılığı Mutahharten'in bölgenin güçlü emîrlere biri olduğuna delildir. Nitekim Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye'deki mevcut bilgiler bu hususa dair düşüncemizi desteklemektedir. Bu kaynakta Erzincan, Bayburt, Kemah, İspir, Erzurum, Tercan vilâyetlerinin hâkimiyet sahası içinde bulunduğu, Şarkî Karahisar'ın tâbii olduğuna, Trabzon Rumları'nın haraç verdiğiğine işaret edilmektedir⁵⁹. Erzincan emîrliğinin gerçek hudutlarını bize ileten bu malûmat, çağdaş kaynak Bezm u Rezm'e de muhtelif yerlerde verilen bilgilerle doğruluk

⁵⁷ *Bezm u Rezm*, s. 303

« تا فصل بهار در آمد و مغول و اترک از جوانب و اطراف متوجه ییلاق شدند و مرة بعد اخیری « امیر مطهرتن » (Mutahharten) با سلطان (Kadı Burhaneddin) طریق مصادقت و موافقت پیش گرفت و مکاتبات و مراسلات آغاز نهاد و متوسطان انکیخت و از مواضع حلات و سوابق حرکات اعتذار و استغفار نمود و بعد از مفاوضات بسیار اختیار بر آن آمد که الماضي لا یدکر گفته با یکدیگر ملاقات کنند و عهد مصافات و مواخات تازه کردند و در شدت و رخا باهمدیگر متفق و همدستان باشند و بقول صاحب غرض مبالات نمایند و در موضعی که قرار کرده بودند بهم رسیدند و صفای کل درمیان آمد و وحشت و کدورت مرتفع گشت و « امیر مطهرتن » (Mutahharten) متقبل شد که چون سلطان را نهضتی اتفاق افتد یا دشمنی معارض شود بمال و لشکر مساعدت نماید و مدد و معاونت لازم شمرد و برین شرط از یکدیگر افتراق نمودند و هر یک بولایت خود مراجعت کردند ».

⁵⁸ *Bezm u Rezm*, s. 312-314, s. 324-329.

⁵⁹ I, s. 35

« بامیر مطهرتن (Mutahharten) پیوست و مشارالیه دران زمان امیری بزرگ بود و ارزنجان و بایبوت و کناخ و اسپر و ارزن الروم و ترجان مملکت او بود و چشمکرتک و قراحصار نیز تابع او بودند و از طرابزون نیز خراج می گرفت ».

kazanmaktadır. Buradaki Trabzon Komnenlerine dair verilen bilgi ise son derece ilginçtir. Herhalde seyyah Clavijo'nun damatlıktan bahseden kaydının bununla yakın ilgisi bulunmalıdır. Zira daha önce de değindiğimiz gibi Ahî Ayna Bey'den beri devam eden Erzincan akınlarına mani olmak için, diğer Türkmen emîrleriyle (Bayramoğlu, Akkoyunlu) yaptıkları gibi, evlenme yoluyla sulhu sağlamak ve Mutahharten'in akınlarını bu sayede önlemek istemiş olmalıdır. Belki de bu arada harac vermeği de kabul etmiş olmaları muhtemeldir⁶⁰.

§ 5. Mutahharten - Timur (1386/87)

Fakat Erzincan emîri Mutahharten, 1387 yılında bizzat kendi varlığını tehdit eden büyük bir tehlike ile yüz yüze geliyordu. 1386 yılı son aylarında Batı-İran'ı işgal altına almış bulunan Timur, 1387 kışında Karabağ'da ordugâhını kurmuş idi. Burada, Doğu-Anadolu'yu istilâ için hazırlık yapıyordu. Giderek Timur'un Nahçıvan yolu ile Anadolu'ya girdiği, Erzurum hududuna yakın geldiği haberi emîrliğin payitahtı Erzincan'da panik yaratmış idi. Erzincan'da esen korku fırtınası sonucunda, bizzat Emîr Mutahharten, ailesi ve ağırlığını dostu, tâbii Şarkî Karahisar hâkimi Melik Ahmed Bey'in yanına göndermiş idi. Vilâyet halkı da Erzincan'ı terk ile etrafa göç etmişlerdi. Ne var ki Timur'un, Karakoyunlu Kara Mehmed'in oğullarından Mısır Hoca'nın idaresinde bulunan Avnik kalesi önünden geçerek Erzurum'a gelmesi ve burayı işgalden sonra da Çapakçur suyu kenarına vardığında Erzincan'a yetişen Timur elçisi, Mutahharten'de bir ferahlık yaratmıştı⁶¹. Timur elçisi aracılığı ile Mutahharten'i mutavaata davetle, muhalefetin şeametinden çekinmesini bildiriyordu. Erzincan emîri Mutahharten, derhal kabul ve itaat gösterdi. Çeşitli in'am ve ihsanlarda bulunarak, elçisinin gönlünü aldı ve geri gönderdi. Bu suretle Erzincan üzerindeki baskı nisbeten hafiflemişse de, Mutahharten, Timur Doğu-Anadolu'da faaliyetine devam ettiği müddetçe,

⁶⁰ Bk. yukarıda not 24, 25'de gösterilen yerler.

⁶¹ *Bezm u Rezm*, s. 330-332. Timur'un bölgedeki harekâtı için de bk. Hâfız-ı Ebrû, *Zübtedü't-tevârih*, vrk. 218 a; Şerefeddin Ali Yezdi, I, s. 417-420; Nizameddin Şâmî, s. 103; İbnü'l-Furat, *Tarihü'd-düvel ve'l-mülûk*. IX, K. Zurayk nşr. Beyrut 1936-1939, s. 10; İbn Kadı Şuhbe, *Düvelü'l-İslâm zeyli*. II, Paris Bibl. Nat., Nr. 1599, vrk. 23 a.

memleketinde rahat oturamazdı. Nitekim Timur korkusu ile yüklü Mutahharten, onun Ahlat'ı zaptederek yeniden Van gölü çevresine indiği ve Van şehrini aldığı bir sırada, elçisini çok kıymetli hediyelerle yanına göndererek arz-ı inkiyad etmiş idi. Timur da, Mutahharten'in elçisini taltif ile hil'at giydirerek geri göndermiş ve Erzincan'daki hâkimliğini tanımış idi⁶². Zaten bir müddet sonra da Timur Karakoyunlu ülkesinden ayrılarak İran'a dönünce, Erzincan üzerindeki baskı da tamamiyle kalkmış idi.

Öte yandan Timur'un büyük bir ordu ile Anadolu'yu istilâ etme niyetiyle hareketi, Kadı Burhaneddin'in düşmanları tarafından sevinçle karşılanmış idi. Ancak Mutahharten, emirliğini temelden sarsacak bir tehlike ile karşı karşıya kaldığından Sivas-Kayseri devletine herhangi bir saldırıda bulunamamış, Timur'la dostane ilişkiler tesis etmiş olmasına rağmen, onun doğudaki hareketlerini dikkatle izlemeği daha uygun görmüş idi. Buna karşılık tehlikenin tesirlerinden, nisbeten, uzak bulunan dostu Amasya emîrinin Sivas-Kayseri devleti topraklarında askerî faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Mutahharten ise, ancak Timur tehlikesinin yarattığı korku havasından kendisini kurtardıktan sonra, Erzincan bölgesine sığınan Karakoyunlu Türkmenleri ile birlikte Kadı Burhaneddin topraklarına girmiş idi. Koyulhisar kalesi muhafızı Siraceddin tarafından hükümdara bildirilen bu haber sırasında Kadı Burhaneddin, kuzeydeki Türkmen emîrleri problemiyle meşgul idi. Çünkü Canik bölgesinin Türkleşmesinde en mühim etken olan Taceddin-oğulları beyliği ile Hacı Emîr beyliği arasındaki ilişkiler, sözünü ettiğimiz dönemde, hiç de dostane görünüş arzetmemekte idi. Bundan yararlanmak isteyen Kadı Burhaneddin bölgeye girmiş ve iki küçük Türkmen beyliği üzerinde hâkimiyet kurmağa ve her iki Türkmen beyini de -Taceddin-oğlu Mahmud Çelebi, Hacı Emîr-oğlu Süleyman-sadık bağımlıları arasına katmağa muvaffak olmuştu. İşte Mutahharten, Sivas-Kayseri hükümdarının bu uğraşından da yararlanarak yaptığı askerî yürüyüşle, Sivas şehrinin sırtlarına kadar sokuldu. Süratle kuzeydeki uğraşı sahasından Sivas'a dönen Kadı Burhaneddin, Mutahharten'in hareketinin nedenini öğrenmek

⁶² Nizameddin Şâmî, s. 103-104

« درین اثنا ایلیچی طهرتن (Mutahharten) از ارزنجان رسید و تحف و هدایای پادشاهانه آورد و اظهار عبودیت و انقیاد نمود امیر صاحب قران او را نواخته و خلعت پوشانیده باز کردانید و حکم فرمود که آن ولایت برقرار بده مفوض باشد »

istedi. Erzincan emîri asıl gayesini gizleyerek, anlaşma gereği yardıma hazır olduğu halde Niksar seferine davet edilmemesinin sebeplerini öğrenmek için geldiğini kendisine bildirdi. Nihayet Erzincan emîrini, mevsimin kış olmasına rağmen, tedibe karar veren Sivas-Kayseri hükümdarı karşı yürüyüşe geçti. Fakat Mutahharten, bu kez de kat'î savaşı kabul etmedi ve memleketine çekildi (1387/88 kışı)⁶³. Erzincan emîrinin bu çekilişi, belki de Karakoyunlu Türkmenlerinin kendisini terk edişlerinden ileri gelmelidir. Ancak Kadı Burhaneddin bütün kışı Erzincan'a yapmayı tasarladığı seferin hazırlıklarıyla geçirdi. Nitekim 1388 baharında Memlûkluların Malatya naibi Mintaş'ın Sultan Berkuk'a karşı dostluk teklifi için Sivas'a gelen elçisi, Kadı Burhaneddin'i Mutahharten'e karşı sefer hazırlığı içinde bulmuştu⁶⁴.

§ 6. Mutahharten – Kadı Burhaneddin Ahmed – Berkuk

Ta baştan beri devamlı olarak Kadı Burhaneddin aleyhine gelişen her hâdisede az çok ilgisini gördüğümüz Mutahharten, bilhassa onun hükümdarlığını bir türlü hazmedemiyordu. Nihayet Kadı Burhaneddin –Berkuk ilişkilerini gergin bir evreye sokacak olan, yukarıda değindiğimiz, bu hâdisede de önemli roller oynadığı müşahede edilmektedir. Çağdaş bir kaynakta iddia edildiği gibi teşvik ve tahrikleriyle Berkuk'u Kadı Burhaneddin'e karşı harekete geçirmeğe muvaffak olmuş idi. Hattâ daha 1387 yılında Kadı Burhaneddin'in, Yakın-Şark'a gelen Timur'un niyetlerini anlamak için nezdi-ne gönderdiği, elçisini cevabî mektupla dönerken yakalamış, mektubu Şam'daki Memlûklu makamlarına göndererek Kadı Burhaneddin'i, Timur'un dostu ve müttefiki diye ihbar etmiş idi⁶⁵. Bununla da yetinmeyen Mutahharten, belki de Memlûklularla aradaki mevcut anlaşmaya binaen, Sivas - Kayseri devletine karşı taarruza geçmişti. Kaynaklarda açık bir şekilde ifade edilmemekle beraber onun, 1388 tarihlerinde Kadı Burhaneddin aleyhine kurulan ittifakta –ki buna Amasya emîri Ahmed Bey, Kayseri kalesi sahibi Cüneyd, Hacı Emîroğlu Süleyman dahildi– da baş rolü oynadığını kuvvetle tahmin

⁶³ *Bezm u Rezm*, s. 336-339.

⁶⁴ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 339.

⁶⁵ Kadı Burhaneddin Ahmed-Berkuk ilişkileri için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 92-103; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk devrinde Memlûk Sultanlığı*. İstanbul 1961, s. 100-101 "Berkuk ve Kadı Burhaneddin Ahmed".

etmek yerinde olur. Nitekim yukarıda adı geçen üyeler de Memlûkularla birlikte Kadı Burhaneddin'in topraklarına müstereken saldırıya geçmişlerdi.

§ 7. Mutahharten - Türkmenler

Mısır Memlûklu ordusunun Sivas önlerinden çekilmesinden sonra, Mutahharten (1388/89) faaliyetlerini bir müddet için Doğu-Anadolu'ya çevirmiş idi. Çünkü emîrliğinin Türkmen topluluklarına hudut olan bölgelerinde mühim değişmeler meydana gelmişti. 1389 yılında Akkoyunlu Türkmenlerinin reisi olup mezarı bugün Erzincan ile Bayburt arasındaki Sinurköy'de bulunan Kutlu Bey ölmüş⁶⁶ ve bu Türkmen topluluğunun liderliğine Ahmed Bey geçmişti. Bundan istifade etmek isteyen Erzincan emîri, aradaki mevcut anlaşmayı bozmuş onlara karşı düşmanca bir tavır takınmıştı. Bölgede iktidarını koruyabilmek için zaman zaman yardımlarına başvurduğu bu Türkmen topluluğu ile Kutlu Bey zamanında başlayan iyi ilişkiler dönemi de böylece sona ermişti. Giderek üzerlerine saldırıp mal ve hayvanlarını yağmalaması, lider Ahmed Bey'i harekete getirmişti. Nihayet kalabalık Türkmenler, fevkalâde bir hamle ile Mutahharten'i yaralayıp ağır bir yenilgiye uğratmışlardı. Bir müddet sonra Erzincan emîri Mutahharten, uğradığı bu utandırıcı bozgunun tesirini giderebilmek için reisleri Ahmed Bey'in maiyetinde yayladan inmekte olan Akkoyunlu Türkmenlerine tekrar tecavüze yeltendi ise de, Türkmenlerin üstün kuvvetlerini görerek kat'î muharebeyi kabul etmedi ve sulh için Emîr Yelman'ı ricacı gönderdi. Erzincan emîrinin bu müteReddit durumunu gören Akkoyunlu Türkmenleri, onu yalan vaidlerle oyalıyarak, nihaî darbeyi vurmak için askerî hazırlıklara başlamışlardı. Hazırlıkları tamam olunca da büyük bir ordu ile Mutahharten'in üzerine yüklenip, mağlûp ettikten başka onu Karakoyunlu Türkmenlerinden yardım istemeğe mecbur bırakmışlardı. Öteden beri Akkoyunluların düşmanı olan Karakoyunluların lideri Kara Mehmed, ortak düşmana karşı, birlikte savaşmayı kabul etti. Mutahharten ve başlaştığı Kara Mehmed Akkoyunlu Türkmenlerini dar bir geçitte sıkıştırdılar ve fena bir bozguna uğratarak pekçok zayıat verdirdiler. Bu

⁶⁶ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 369-370; M. Halil Yinanç, *Akkoyunlular* madd., İA; Adnan Sadık Erzi, *Bellekten* 70 (1953) s. 179 vd.; Bekir Sıtkı Baykal, *Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan rekabetinde Trabzon meselesi*. TAD II/3-4 (1954) s. 70 not 12.

olaydan sonra, Akkoyunlular, Kadı Burhaneddin'e, iltica etmeğe mecbur kaldılar⁶⁷.

Ancak Bezm u Rezm'deki mevcut malûmattan, Mutahharten-Kara Mehmet ittifakının, bu olayı takiben de devam ettiği anlaşıl-maktadır. Kaynağa göre, bu kez de, birlikte, Akkoyunlu Türkmen-lerine iltica hakkı tanıyan, Kadı Burhaneddin'e ait topraklarda faaliyet göstermişlerdir. Nihayet düşmanca davranışların önünü almak isteyen Kadı Burhaneddin, müttefiklere karşı yürüyüşe karar vermişti. Fakat daha evvel davranan Mutahharten, elçisini Kadı Burhaneddin'e göndermiş, dostluk gösterilerine başlamıştı. Neticede de, Burtuluş kalesinin tahribine karşılık, hudutta bulunan bazı toprak-larını Sivas-Kayseri devletine iade etmek şartıyla, taraflar arasında barış mümkün olabilmişti (1389 yılı Martı)⁶⁸.

Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye müellifinin iddia ettiğine göre, Erzincan Emîri Mutahharten, Kara Mehmed'den sonra da, Karakoyun-lularla mevcut ittifakını devam ettirmiş ve Akkoyunlularla uğra-

⁶⁷ *Bezm u Rezm*, s. 369-370

« و دوران ایام «امیر مطهرتن» (Mutahharten) قصد تراکه «آق قوینلو» کرد و بعلم آنک امیر ایشان «قتلوبک» (Kutlu Beg) وفات یافته بود بر ایشان هجوم کرد و مال و مواشی و صامت و ناطق ایشان بغارت برد و نقض عهد و سوکند کرد .
و تراکه چون آن تغلب ازودیدند چون زناپیر بچوکیدند و در عقب اورسیدند و جنگی عظیم کردند و اورا مجروح و منهزم کردانیدند و شکستی قوی بدو رسانیدند .
و چون آتراك از بیلاق نزول کردند «امیر مطهرتن» (Mutahharten) جهت انتقام ایشان و جبر آن کسر لشکر ساخت و برسر ایشان تاخت و چون بدیشان رسید بجنک اقدام نیارست نمود و «امیر یلمان» (Yelman) را بتوسط درمیان انداخت و صلح خواست .
تراکه چون فتور عزم قصور همت او دریافتند بمصانعت و مدهانت اورا خواب خرگوش دادند و پنبه در گوش نهادند و بفرغت خاطر لشکر جمع می کردند و مستعدکار می شدند تاچون مکمل و مرتب شدند و سپاهی کران فراهم آوردند بر سر او تاختند و او را شکسته و منهزم در مضارب آجام و منافذ غیاض و آکام متفرق کردانیدند .
و او جهت سد آن خلت و برد آن غلت بد «قرا محمد» (Kara Mehmet) ملتجی شد چه میان طائفین عداوت قدیم قائم بود و بمعاونت و مناہضت او استظهار جست و هر دو بمظاہرت یکدیگر برسر «آق قینلو» رفتند و ایشان را در معقلی تنگ و مضیق صعب حصار دادند و مدتی بین الفریقین جنگ قائم بود تا بسبب تمادی ایام انحصار و نفاذ مواد زاد قوت ایشان ساقط شد و انکسار مفرط بحال ایشان متطرق گشت .
و چون ازان ورطه خلاص یافتند التجا بحضرت سلطان (Kadı Burhaneddin) بردند و بفتراک عنایت و حمایت او تمسک نمودند .»

⁶⁸ *Bk. Bezm u Rezm*, s. 383.

şısına devam etmiş idi. 1389 yılında (Nisan ayı) Kara Mehmed'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Kara Yusuf, Akkoyunlu topraklarına taarruz için Mutahharten'e elçi ve mektuplar göndermişti. Kara Yülük Osman Bey'in büyüklüğüne bir türlü tahammül gösteremiyen ve teklifi olumlu karşılayan Erzincan emîri de geniş çapta savaş hazırlığı görmüştü. Emîr Mısır (Mısır-Hoca) Sad'lu boyu beyleri ile Karakoyunlu beylerine de mektuplar gönderilmiş ve bunların da yardımları sağlanmıştı. Fakat Endris'te meydana gelen savaşta Kara Yusuf tutsak düşmüş, Mutahharten ise kaçarak güç hal ile Erzincan'a ulaşabilmişti. Ancak, bu yenilginin zararlarını tek başına telâfi etmek isteyen Erzincan emîri, Harput ile Bayburt arasında bir yer olan Şamsat'ta tekrar harp hazırlığı gördü ve Akkoyunlular arazisine yürüdü. Murad ırmağının sağ kıyısında, Gülüşkerd'de, iki taraf tekrar karşı karşıya geldi. Irmağın bir yakasında Mutahharten, öteki yakasında ise Akkoyunlu Ahmed Bey mevzilenmişlerdi. Ahmed Bey, kızını Mutahharten'e vermiş olduğundan onunla sulh yapmak istemişti. Kardeşi Kara Yülük Osman bunu kabul etmedi. Meydana gelen savaşta Mutahharten ikinci kez mağlûp oldu⁶⁹.

§ 8. Mutahharten - Timur (1393/94)

Erzincan emîri Mutahharten 1389'dan sonra 1393 yılı sonlarına kadar bölgede nüfuz ve hâkimiyet kurma çalışmalarını sürdürmüştü.

⁶⁹ *Kitâb-i Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 35-38

« امير طهران (Mutahharten) و امير قرا يوسف (Kara Yusuf) باتفاق لشکر کشیده بر سر آق قوینلو آمدند بموضع قتال که اندرس بود چون قضا فرود آمد و چون بلا برایشان نازل گشت و در حین مواجهه بتن تنها بر قلب آن لشکر کین برگشاد و آن جوانان از چپ و راست برایشان تاختند امیر یوسف و جمعی از امرا پای بند قید و اسار شدند و امیر طهران (Mutahharten) پیاده بخاک افتاده گریزان گریزان خود را بارزنجان رسانید و اموال اساری و سایر امرا و سلب قتلی و اموات و جمیع جهات و مخلفات ایشان بدست لشکریان در آمد بعد ازین طهران (Mutahharten) بواسطه شکستی که یافته بود غیرت کرد و لشکر جمع نمود و نوبتی دیگر در محل شمساط که میان بایبرت و خریرت است بمحاربه آق قوینلو حاضر شد، درین و لا حاکم آق قوینلو همچنان احمد بیک (Ahmed Bey) بود بیک طرف آب فرات طهران و بیک طرف آب احمد بیک نزول نمود و آنجارا کلشکرد می نامند جنگ بسیار کردند و احمد بیک از آب نتوانست گذشت بیک و لشکر بعثان بیک (Kara Yülük Osman Bey) داد و از آب گذشت و چون احمد بیک دختر خود بطهران داده بوده استدعا صلح کرد عثمان بیک قبول نکرد و جنگ شد باز عثمان بیک مظفر و منصور و طهران مغلوب و مکسور گشت » .

Ayrıca metinde geçen yer adları bk. aynı eser, s. 36 not 3, s. 37 not 2, 3.

Bu dönemde Kadı Burhaneddin'in de, bütün uğraşlarını Osmanlılar tarafına yöneltmesi⁷⁰ Mutahharten için iyi bir fırsat olmuştu. Ancak 1393/94 kışında Timur'un büyük bir ordu ile ikinci kez Anadolu'ya yürüdüğü haberi gelmişti. Irak-ı Arab'a nüfuz ettikten sonra Timur'un Memlûklu Sultanlığı sınırındaki kaleler yakınına kadar gelmesi, bilhassa Suriye ve Anadolu'yu istilâya hazırlandığı şayiisi⁷¹ üzerine Mutahharten, arada 1387'de kurulmuş bir dostluğun varlığına rağmen, yeni Tatar tehlikesinin Anadolu ve emîrliği için arz ettiği tehlikeyi anlamakta gecikmemişti. Nihayet payitaht Erzincan'da doğudaki gelişmeleri endişe ile takibe başlamıştı. Ancak iktidar hırsı ile yüklü Emir Mutahharten'in, bu defa fazla telâş göstermediği, Timur'a yanaşma yolları aradığı çağdaş kaynaklardaki bilgilerden çıkmaktadır. Çünkü o, bu sayede emîrliğinde tutunabileceğine ve düşmanlarına karşı mücadelesini korkusuzca devam ettirebileceğine, içtenlikle inanmıştı. Bezm u Rezm'deki son derece ilginç bilgiye göre Timur, 1394 yılı başında Dicle'yi aşip Anadolu'ya girdiği zaman, Mutahharten'in 5000 kişilik bir askerî kuvvete sahip olduğunu ve Kadı Burhaneddin'in başlıca düşmanlarından biri bulunduğunu öğrenmişti⁷².

İşte Irak-ı Arab'a nüfuz edip, Anadolu'ya hücumla hazırlandığı bir sırada Timur, Mutahharten'e haber göndererek itaatini istemişti. Aynı yolda çağrılar diğer kuruluş liderlerine de yapılmıştı⁷³. Mutahharten için bu iyi bir fırsat oldu. Böylece 1387 deki dostluk tekrar kurulmuş olacaktı. Nitekim çağdaş Timur devri gözlemcilerine göre; Erzincan emîri Mutahharten, Timur'un 1394 yılı yazında Aladağ'dan Avnik kalesini almak için hareketle Aydın kalesine gidip kale halkından aman malı aldıktan sonra Üç kilise'de konakladığında, beraberinde münasip hediyeler olduğu halde muhteşem bir alayla gelerek arz-ı hizmet ve ubudiyet etmişti. Timur da, Mutahharten'i izaz ve ikram ile hil'at, kemer ve külâh ile taltif etmişti⁷⁴. Bilâhare

⁷⁰ Bu ilişkiler için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 103-121.

⁷¹ *Bezm u Rezm*, s. 448; İbnü'l-Furat, IX, s. 350. Ayrıca Timur'un Yakın-Şark-taki istilâları için bk. Hâfız-ı Ebrû, *Zübdetü't-tevârih*, vrk. 255 a, b ve vd.; *Bezm u Rezm*, s. 19 vd., s. 448; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 612 vd.; Nizameddin Şâmî, s. 165-166; İbn Hacer, *Inbâ ul-gumr*. I, Veliyüddin Ef. ktp. Nr. 2340-2341, vrk. 129b.

⁷² *Bezm u Rezm*, s. 449.

⁷³ *Bezm u Rezm*, s. 449-450; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 658.

⁷⁴ Nizameddin Şâmî, s. 153; Şerefeddin Ali Yezdî, I, s. 691-702.

Timur Avnik hâkimi Mısır Hoca'nın üzerine yürüdüğünde, Erzincan emîri de kendisine eşlik etmişti. Avnik muhasarası müddetince harp sahasında bulunan Mutahharten, bir ara elçi olarak Mısır Hoca'nın yanına gitmiş, onunla görüşme yapmıştır. Kaleyi sulhen teslim etmesi için ona nasihatla bulunmuş ve "seni, böyle karşısında yedi iklim padişahlarının pes dediği bir emîre muhalefete sevkeden fikir ne kadar fasid bir fikirdir, senin gibilerinin mukavemete çalışmaları akıl kârı değildir, ona aciz ve meskenet göstermekten başka hiç bir şey seni kurtaramaz" demişti. 43 günlük bir muhasaradan sonra Avnik'i zapteden Timur, Erzincan emîri Mutahharten'e memleket işleri hususunda nasihatlerde bulunmuş, ona emâret menşur ve hil'atını vererek vilâyetine geri göndermişti⁷⁵.

Timur devri kaynaklarında verilen bu bilgiler yanı sıra, çağdaş bir diğer gözlemci Azîz b. Erdeşîr Esterâbâdî de, Mutahharten - Timur ilişkilerine dair eş bilgi vermektedir. Ancak müellif rakip bir hükümdarın özel tarihçisi olması nedeniyle Erzincan emîri Mutahharten hakkında son derece küçültücü ifadeler kullanmaktadır. Bu suretle o, hâmisinin, Mutahharten için beslediği duyguları da bize vermektedir. Saray tarihçisi Esterâbâdî, Timur'un Irak-ı Arabî zaptettikten sonra El-cezire hâkim ve emîrleri ile Mutahharten, Karaman-oğlu Alâaddin, Dulkadır-oğlu Suli Bey ve Kadı Burhaneddin'e itaat etmelerini isteyen haberler gönderdiğini, Sivas'a gelen Timur elçisine Mutahharten'in bir müfrezesinin eşlik ettiğini, Kadı Burhaneddin'in Erzincan askerlerinden, Mutahharten'in Timur elçisine fevkalâde izzet ve ikramda bulunduğunu öğrenmiş olduğunu yazmaktadır⁷⁶. Ayrıca Timur'un, Van gölü çevresindeki faaliyetlerinden sonra Erzurum'un güneydoğusunda bulunan ve Mısır Hoca'nın hâkimi olduğu Avnik kalesinin muhasarası ile meşguliyeti sırasında, korkaklığından memleket işlerini göremez hale gelen Mutahharten'in, Timur'un huzuruna gelerek özengisini öptükten başka, para ve hutbedeki ismini Timur'a devrettiğini, Çemişkezek hâkimi Yelman'ın da hamisi Mutahharten gibi hareket ettiğini, birlikte Anadolu ve Suriye'yi istilâ etmesi için onu tahrik ettiklerini bildirmektedir⁷⁷.

⁷⁵ Nizameddin Şâmî, s. 154-156.

⁷⁶ *Bezm u Rezm*, s. 449 vd.

⁷⁷ *Bezm u Rezm*, s. 455-456

Fakat Çoban Köprüsü mevkiî üzerinden Erzurum'a kadar gelmiş olan Timur'un, kendisine karşı kurulmuş, Toktamış-Berkuk- I. Bayezid-Kadı Burhaneddin, dörtlü ittifak⁷⁸ üyelerini ayrı ayrı ezmek için olacak, Anadolu'yu terkederek, Gürcistan ve buradan da Toktamış üzerine yürümesi, Mutahharten'i hâmişiz bıraktığı gibi emîrliğini de yeni dış tehlikelerle karşı karşıya getirmiş idi. Çünkü Mutahharten'in kolayca Timur'a tâbi olarak hil'atini giymesi, onu Anadolu ve Suriye'yi işgale teşvik etmesi, dörtlü ittifaka dahil üyelerce asla tasvip göremezdi. Nitekim Mısır Memlûklü Sultan'ı Berkuk ile Kadı Burhaneddin arasında cereyan eden diplomatik yazışmalarda bu duruma geniş yer verilmektedir⁷⁹. Hele bu sırada Timurlulara karşı Anadolu'da en güvenilecek kuvvet olan Kadı Burhaneddin'in, bu durum fazlası ile canını sıkılmış idi.

§ 9. Timur'un dönüşünden sonra Mutahharten -Kadı Burhaneddin Ahmed

Ancak Timur tehlikesi kalkınca, düşmanlarının kendisine karşı harekete geçeceğini bilen Mutahharten'in, Timur'un geri dönmediği şeklinde yalan haberler yayarak, onları sindirmek istediği gözden kaçmamaktadır. Mutahharten, kendisini rahatsız eden belirgin endişelere rağmen Timur'a tâbi görünen Karaman-oğlu Alâaddin Bey gibi Sivas-Kayseri devletini tehdit etmekten geri kalmıyordu. Bu arada Burtuluş kalesini hâkimiyet sahasına dahile de muvaffak olmuş idi. Gerçekten de, Timur tehlikesi kalkınca, Kadı Burhaneddin Timur'u arka alarak devleti aleyhine zararlı faaliyetlerde bulunup toprak kazanmış olan bu iki bey'i cezalandırmak için harekete geç-

«و «امیر مطهرتن» (Mutahharten) که ... پیش «امیر تمور» (Timur) رفت و رکاب او ببوسید و درسلک خدم و حشم ذلیل و حقیر باستاد و در دائره اتباع و اشیاع او خوار و وضع مقدار منحصر کشت و سکه و خطبه بنام و القاب او مبدل ساخت . و «امیر یلمان» (Yelman) بسیرت و طریقت او اقتفا نمود و بر اختیار و اعتبارا و اکتفا کرد و هر دو کمر طاعت و تبعات بر میان بستند و بدلات و خفارت در پیش افتادند و تسخیر ممالک روم را متمهد شدند و در استیصال بلاد اسلام و اراقت دما و اباحت دما و هتک استار و قتل احرار سعی و اجتهاد پیوستند».

⁷⁸ Timur'a karşı kurulmuş olan bu dörtlü ittifaka dair geniş bilgi için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 124-126.

⁷⁹ Bu ifadeler için bk. *Bezm u Rezm*, s. 456-459.

miş idi. Nihayet, Karaman'a karşı giriştiği başarılı harekâttan⁸⁰ sonra, 1394/95 kışı sonunda Mutahharten'in ülkesine taarruz etti. Timur'la işbirliği halinde olan Mutahharten'e ait topraklarda görülmemiş derecede yağma ve tahribat yaptı. Erzincan emîrliği hâkimiyet sahasında bulunan üç büyük kale Ezdebir, Sis ve Burtuluş'u zapt ederek Sivas'a döndü. Fakat Kadı Burhaneddin, bölgeden çekilir çekilmez Mutahharten yeniden harekete geçti. Sis ve Burtuluş kalesi muhafızları da Kadı Burhaneddin'e ihanet ederek kalelerini Mutahharten'e teslim ettiler. Bu durumda Kadı Burhaneddin tekrar sefere çıkmak için hazırlanmağa başladı. Mutahharten'e karşı Hacı Yusuf kumandasında öncü kuvvetler sevketti. Kendisi de bizzat harekât sahasına yollandı. Bu esnada Mutahharten, Kadı Burhaneddin'in üstün kuvvetleri karşısında muharebeyi kabul etmiyerek Erzincan'a doğru çekildi⁸¹. Fakat bölgeden çekilmeyen Kadı Burhaneddin'in tehdidi bakî idi.

Öte yandan Timur, Kadı Burhaneddin'in Anadolu Beyleri arasında kendisi ile işbirliği halinde bulunanlara, bu arada Erzincan emîri Mutahharten'e, karşı giriştiği düşmanca hareketlerden haberdar idi. Nitekim 1395 yılı ilkbaharı sonlarında, I. Bayezid'e Kuzey Şirvan'da Samur nehri boyundan yazdığı mektupta, esasen Berkuk'la olan ittifakından dolayı kin ve nefret duyduğu Kadı Burhaneddin'i tedip edeceğini ilân etmekte idi⁸². Ancak Timur'un bu tehdidi tesirsiz kalmış, Kadı Burhaneddin, kat'î olarak tedibe karar verdiği Mutahharten'in topraklarına taarruzlarına devam etmiş idi. Bu esnada Mutahharten aleyhine mühim gelişmeler oldu. Şöyle ki; Kadı Burhaneddin Varsak ulusuna dahil topluluklardan birisi olan Bozdoğanlı Türkmen kabilesi lideri Sa'd ul-Mülk'ün maiyeti ile Suriye hududundan hareketle devlet topraklarına girdiğini ve kendisine kulğunu sunmak istediğini öğrendi. Giderek bu haberden birkaç gün sonra Kadı Burhaneddin'in yanına gelip onun sadık bağımlıları arasına giren Sa'd ul-Mülk'e hil'at giydiren hükümdar, Akşehir (Erzincan) ve Suşehri'ni kendisine ikta etti⁸³. Bilâhare de, kendisine katılan taze güçlerle Mutahharten'in nüfuz sahasına dahil Koyulhi-

⁸⁰ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 472-473.

⁸¹ *Bezm u Rezm*, s. 474-475.

⁸² Mektup için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 129 not 224.

⁸³ Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 138 not 258.

sar'ı muhasara ile bağ, bahçe ve evlerini harap etti. Sonra gidip Şarkî Karahisar'ı kuşattı. Yayla mevsimi gelince bir müddet Köse Dağ'da dinlenen Kadı Burhaneddin, Erzincan meselesini neticelendirmek kararlılığı ile hazırlıklarını tamamlamağa çalıştı. Divan'ındaki "Gönlüme acebleme ger kasd-ı Erzincan ider" tarzındaki kayıt da Erzincan üzerine düşen tehlikenin ağırlığını bize iletmektedir⁸⁴. Kadı Burhaneddin'in Erzincan'a yürüyeceğini haber alan Kutlu Bey oğlu Ahmed Bey de, elçi ve mektuplar göndererek, buyruğu altındaki kuvvetlerle kendisine yardım etmek istediğini bildirmiş idi. Bu teklifiyle Ahmed Bey, bir yandan Kadı Burhaneddin ile eski dostluğu ihya edebileceğini düşünmüş, öte taraftan Kutlu Bey'in ölümünden (1389) sonra aradaki eski hukuku unutup Karakoyunlular ve Timur'la müştereken Akkoyunlu Türkmenlerine karşı giriştiği düşmanca hareketlerinden dolayı esasen kin duyduğu Mutahharten'i cezalandırmak istemiş olmalıdır. Elçiler seviyesinde başlayan Kadı Burhaneddin-Akkoyunlu görüşmeleri sonunda bir anlaşma imzalandı. Anlaşma metninde yer alan hükümlere göre, Kadı Burhaneddin Erzincan emîrliği topraklarına yürüdüğü esnada Akkoyunlu Ahmed Bey'de, Erzincan hududunda kendisine katılacaktı. Nihayet Sivas ordusu Erzincan İli'ne girince, Kemah valisi huzura gelerek sadakatını bildirdi. İkili anlaşma gereğince, yüklenmesini yerine getiren Akkoyunlu Ahmed Bey de gelerek Kadı Burhaneddin'e katılmış idi. Bu kez Kadı Burhaneddin Mutahharten'i sindirmek için büyük bir şiddetle hareket etti. Bir ay müddetle, maiyetinde Akkoyunlu Türkmenleri olduğu halde, Erzincan topraklarında şimdiye kadar görülmemiş derecede tahribat ve mezalim yaptı. Seferi müteakip de Bayburt'a kadar olan havaliyi Akkoyunlu Ahmed Bey'e iktâ ederek Şarkî Karahisar yolu ile Sivas'a dönme hazırlıklarına başladı⁸⁵. Bu sırada Mutahharten'in bağımlısı Şarkî Karahisar valisi Melik Ahmed, hamisinin çekingenliğinden telâşlanarak, oğlunu kıymetli hediyelerle

⁸⁴ Bk. *Kadı Burhaneddin Ahmed divanı*. T.D.K. nşr. İstanbul 1944, s. 183. Burada hemen işaret etmek gerekir ki; aslı kaynağımızdaki bu bilgiye göre, 1386 yılında Kadı Burhaneddin Ahmed'in emirlerinden Siraceddin tarafından alınan ve Mutahharten-Kadı arasında başlıca mücadele konusu olan Koyulhisar büyük bir ihtimalle Timur'un Anadolu'da bulunduğu esnada Mutahharten tarafından alınmıştır. Çünkü aynı tarihlerde (1394) Burtuluş kalesi de Erzincan emîrliği topraklarına dahil edilmişti. Bk. *Bezm u Rezm*, s. 475.

⁸⁵ *Bezm u Rezm*, s. 476-477.

Kadı Burhaneddin'in yanına göndermiş idi. Yaptıklarından dolayı aman dileyen Melik Ahmed, kendisine tâbi olduğuna ve bir daha itaatinden çıkmayacağına dair söz veriyordu. Bölgede aleyhine kopmaların görülmeğe başladığı bir sırada toparlanan Mutahharten, eski durumunu kazanmak için süratle çalışmaya koyuldu. İdaresinden çıkan Kemah'a karşı harpçi faaliyetlere başladı. Kemah valisinin acele yardım istemesi üzerine de, Kadı Burhaneddin tekrar Erzincan'a yürüyüşe geçti. Yolda Kemah valisi Hacı Hasan'dan gelen yeni haberde, Akkoyunlu Kara Yülük Osman'ın kardeşi Ahmed Bey'e isyan ettiğini, Kemah'ı yağmalamakta olduğunu öğrendi. Bu haberden sonra süratle Osman Bey'in bulunduğu semte yürüdü. Fakat Kadı Burhaneddin'in karşı gelmekte olduğunu haber alan Osman Bey, derhal firar yolunu tuttu. Sulhen halledilen Osman Bey probleminde sonra Erzincan'a yollanan Kadı Burhaneddin, Akşehir hududuna yetiştiğinde Kemah'dan gelen yeni haberci, bu defa Mutahharten'in muharebeye hazırlandığı, Şarkî Karahisar hâkimi Melik Ahmed'in de onunla birlik olduğu, haberini kendisine getiriyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Kadı Burhaneddin-Kara Yülük Osman arasında ortaya çıkan anlaşmazlık, Mutahharten'e moral vermişti. O bunu Kadı Burhaneddin-Akkoyunlu ittifakının sarsıntılar geçirdiğine delil olarak görmekte idi. Ancak bütün söylentileri dikkate almayan ve kuvvetleriyle Erzincan bölgesine giren Kadı Burhaneddin, dağlık araziye çekildiğinden Mutahharten ile bir türlü temas sağlayamıyordu⁸⁶. Kalabalık ordusu ile dağlık bölgede Erzincan emîrini takip etmek güçtü. Bu nedenle Kadı Burhaneddin, eşliğine aldığı bir miktar kuvvetle, emîrliğin hâkimiyet sahasına dahil Bayburt üzerine yürüme kararı aldı. Geri kalan kuvvetlerin de Erzincan İli'ni yağma ve tahrip etmelerini emretti. Bu suretle Mutahharten'i düz ovaya inmeğe ve kat'î muharebeyi kabule mecbur etmek istiyordu. Vilâyet, istilâcı kuvvetler tarafından yakılıp yıkılmasına rağmen Emîr Mutahharten hareketsiz bekliyordu. Bu durumu, emîrleri ve askeri arasında endişe uyandırdı. Hoşnutsuzluk gittikçe büyüyerek şehirli ve köylü sınıfına sirayet etti. Çünkü aylardır Sivas ordusunun tehdidi altında bulunan Erzincan İli hudutları içinde iktisadî ve ziraî hayat durmuş, malî kaynaklar tükenme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiş idi. Bunların dışında, bizzat emîrliğin varlığı sarsıntılar geçirmekte idi.

⁸⁶ *Bezm u Rezm*, s. 477-479.

Bütün bu nedenlerle Mutahharten'in takip ettiği bu çekingen siyaset tabiatıyla her sınıf halk tarafından beğenilmiyor, memleket harabeye sürükleniyor, Emir Mutahharten ne bekliyor diye, her tarafta itirazlar yükseliyordu. Nihayet emirler, Mutahharten'e bir muhtıra verdiler. Muhtırada; hâkimi bulunduğu memleketin kurtulmasının ve tebaanın huzurunun sağlanmasının, çalışmasına bağlı olduğu, çekingen siyasetten vazgeçmesi gerektiği, aksi halde duruma bizzat müdahale edecekleri, hususları yer almakta idi. Askerî şeflerin Mutahharten'i bir nevi uyarması olarak niteliyebileceğimiz bu davranış olumlu yönde etkisini göstermiş idi. Bizzat Bezm u Rezm'de güçlü bir emîr olarak nitelenen Mutahharten, nihayet savaşa karar vererek Pulur sahrasına indi. Bu olguyu müteakip Kadı Burhaneddin de, maiyetinde bulunup, bölgeyi iyi tanıyan Bozdoğan-oğlu Sa'd ul-Mülk'ün tavsiyesine uyarak, süratle Pulur sahrasına yollandı. Derhal muhase-mata başlayan Kadı Burhaneddin, öncü kuvvetleriyle Erzincanlılara anî bir baskında bulundu.⁸⁷ Mutahharten'in çekingenliğine rağmen emîrleri ve askerleri mücadeleye kararlı idiler. Fakat biraz sonra Erzincanlıların bozguna uğradığı, Mutahharten'in kaçtığı, öncü askerlerin karargâh çadırlarını yağmalamakta olduğu şayiisi Sivas ordusunda yayıldı. Diğer asker de, ganimet sevdasına düşmüşlerdi. Halbuki bu haber yalandı. İhtimal ki, Sivas ordusundaki

⁸⁷ *Bezm u Rezm*, s. 479-480

«... امرا و نواب امیر مطهرتن بضجیح و عویل برخاستند و باتفاق پیش او شتافتند و پردهٔ ادب و آزرمد از پیش برداشتند و زبان بعتاب و ملام بکشادند و گفتند هر شغل را طریق و هر عمل را شرطی و آیینی معین و مقرر است و توامروز امیر و فرمان ده این مملکت و مقوم و مدبر امور جمهوری و تدبیر معاش و معاد خلقی بسی و اجتهادتو منوط و متعلق است و حال رعیت و ولایت محتاج بشرح نیست که برچه منوالست و همه در چوب و شکنجه و مطالبه و مصادره اسیر و کرفتارند اکنون درین کوهها کشتن و مردم را در عذاب عظیم و عقاب الیم گذاشتن نه شرط شهریاری و مردم داریست یا قدم در نه تادست و پای بز نیم یادستوری ده تاسر خود کیریم .

امیر مطهرتن چون آن توبیخ و تشفیغ و بشنید و محقق دانست که بسبب نقاعد از جنک و اضاعت نام و ننگ امرا و لشکریان از و نفور و نا امید شده اند و دلها برو آشفته و متغیر کشته و اگر دستی نخواهد جنبانید و حرکتی نخواهد کرد همه ازو بر خواهند کشت و ملک و دولت از دست خواهد رفت بس بضرورت طوعاً او کرهأ روی بکار آورد و اختیاراً او اضطراراً عزیمت مقاومت مصمم کردانید و ترتیب لشکر داده بموضع «پلور» (Pulur) نزول کرد» .

düzeni bozmak için Erzincan emîri tarafından yaydırılmış idi. Çünkü Mutahharten emîrleriyle tam bir işbirliği halinde muntazam ordusu ile Kadı Burhaneddin'in öncü kuvvetleriyle harp ediyordu. Erzincan emîrinin bu cesaretli direnme ve mukabil taarruzu karşısında Kadı Burhaneddin, ordusunda baş gösteren bozgun ruhunu önlemek için fevkalâde gayret sarfettiyse de bir sonuç alamadı. Hattâ bir ara yanında bulunan oğlu Ali Çelebi de Erzincan kuvvetleri tarafından çember içine alınmış idi. Nihayet güç hal ile onu da kurtaran Kadı Burhaneddin ordunun gerisinden taarruz eden Erzincanlılarla savaşa savaşa ric'at etti. Mutahharten'in Kadı Burhaneddin'i yenmesi hakkında şimdiye kadar dikkati çekmemiş olan son derece mühim ve Bezm u Rezm'i doğrulayan bir kayıt da, Selçuklu Türkiyesinde telif edilmiş halen yazması Konya müzesinde 2020 numarada kayıtlı bir Takvim'de bulunmaktadır. Bu ilginç kayıta: "Bayburt nahiyelerinden Pulur'da Mutahharten ile Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin arasında muharebe, Kadı'nın in hizamı" diye yazılmaktadır (798 Muharrem/1395 Ekim)⁸⁸. Mutahharten'in kazandığı zafer haberi, Şarkî Karahisar'a ulaşınca buranın hâkimi Melik Ahmed Bey de, mağlûp Sivas ordusunun ric'at yolunu kesip hücum teşebbüsünde bulundu. Ancak geçerli bir başarı sağlamadı. Kazandığı başarının verdiği moralle Mutahharten, Sivaslıların çekilmesinden kısa bir müddet sonra yürüyüşe geçerek Akşehir'e geldi. Sivas'tan gönderilip uzun zamandır yanında alıkoyduğu Kadı Burhaneddin'in elçisini de perişan bir halde iade etti. Bezm u Rezm'deki bilgilerin de açıklıkla ispatladığı gibi, Mutahharten'in Sivas-Kayseri devletine karşı tehditkâr bir tavır takınmasında Bozdoğan-oğlu Sa'd ul-Mülk'ün kardeşi Ziya ul-Mülk'ün payı büyüktür.

Öte taraftan Mutahharten'in Akşehir yakınlarında tekrar görünmesi, bölgede panik yaratmış idi. Bu tehdit önünde, Kadı Burhaneddin tarafından Akşehir ve Suşehri muhafızlığına atanmış olan Bozdoğan-oğlu Sa'd ul-Mülk de Akşehir'i boşaltarak Sivas'a çekilmiş idi. Mutahharten'in bu seferde esas gayesi Akşehir kalesini tamir ile burayı emîrliğine yararlı hizmetleri dokunmuş Bozdoğanlı Ziya ul-Mülk'e vermektir. Ancak bir taraftan mevsimin kış olması diğer

⁸⁸ Osman Turan, *Takvimler*, s. 80, 81 "Bayburt nahiyelerinden Pulurda Mutahharten (devleti ebedî olsun) ile Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin arasında muharebe, Kadının in hizamı ve türlü fetihler Cuma günü 12 Muharrem 798 yılı;" *Bezm u Rezm*, s. 481-483.

taraftan da Kadı Burhaneddin'in bölgeye inmek için sefer hazırlıkları gördüğü haberi nedenleri ile Akşehir kalesinin tamirini yarıda bıraktı⁸⁹. Bu sırada Kadı Burhaneddin için acilen halli gereken Şeyh Müeyyed olayı ortaya çıkmış idi. Fakat onun asıl emeli Timur'a arkasını dayayarak kendisine meydan okumakta olan ve bölgede eski üstünlüğünü kazanmış bulunan Erzincan emiri Mutahharten'e kesin bir darbe indirmektir. Bu sebeple 1395/96 kışını bu hayatî savaş için askerî hazırlıklarla geçirdi. Devletin çıkarabileceği bütün kuvvetleri bir araya toplamağa çalıştı. Bir yandan da Emîr Mutahharten'in kuvvetlenmesini önleyici tedbirler almayı ihmal etmedi. Mutahharten'in Akşehir kalesini tamir için giriştiği çabalara engel olması için, Sa'd ul-Mülk'e yardım kuvvetleri gönderdi. Bahar gelince de bütün kuvvetlerin öncü olarak Sa'd ul-Mülk kumandasında Erzincan'a yürümelerini emretti. Bu haberi alan Mutahharten, bölgeden Erzincan'a çekildi. Kadı Burhaneddin'in muhtemel yürüyüşüne mani olmak için de, Timur elçisinin Erzincan'a geldiği propagandasını yaydı. Hiç şüphesiz, Kadı Burhaneddin'e karşı taze bir kuvvet olarak kullanmak istediği Bozdoğanlı Ziya ul-Mülk'ün kendisini terketme hazırlıkları içerisinde bulunması, bu dönüşün asıl nedenidir. Bu sırada Akşehir'e gelen Kadı Burhaneddin ise kalesini tamir ve tahkimle uğraşmakta idi⁹⁰. Gerçekten de, Erzincan emîri Mutahharten'in kararsız tutumunu yakından gören Ziya ul-Mülk de Kadı Burhaneddin'e iyice yaklaşmış, oğlu Emîr Kasım'ı kıymetli hediyelerle yanına göndermiş idi. Arkadan da bütün kabilesi ile gelerek hükümdarla görüşmek şerefine erişmiş, itaatını arz ederek ikram görmüş idi. Buna karşılık da Sivas-Kayseri hükümdarı tamir ve tahkim işi tamamlanmış bulunan Akşehir kalesinin muhafızlığını kendisine tevcih etmiş idi⁹¹.

Bölgede kuvvetler dengesinin aleyhine bozulduğunu gören Mutahharten ise, yeniden yatıştırma siyasetine döndü. Tâbii Şarkî Karahisar hâkimi Melik Ahmed aracılığı ile sulhu temine çalıştı. Esasen bu teklif, Kadı Burhaneddince de benimsendi. Çünkü Kayseri bölgesindeki tehlikeli gelişmeler nedeniyle bu tarafta serbest kalmak gerekmekte idi⁹². Nihayet Mutahharten adına sulhu temine

⁸⁹ *Bezm u Rezm*, s. 486.

⁹⁰ *Bezm u Rezm*, s. 488-491.

⁹¹ *Bezm u Rezm*, s. 491-492.

⁹² Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 142.

çalışan Melik Ahmed'in elçisine, Erzincan emîrinin Pulur sahrasında vukubulan muharebede aldığı her türlü harp malzemesini iade ile bir daha devlet topraklarına tecavüz etmemesi şartını kabullenmesini, ancak bu istekleri yerine getirilirse sulhe razı olabileceğini bildirdi. Fakat Kadı Burhaneddin'in Kayseri meselesini hal için o tarafa hareket edeceğini iyi bilen Mutahharten bu isteklerin bir kısmını kabulde tereddüt gösterince, müzakereler yine inkıtaa uğradı. Ancak Kadı Burhaneddin elçiye kesin talimat verdikten sonra ordugâhını bozarak Sivas'a dönmüş idi⁹³. Ne var ki, bize göre, ileri sürdüğü şartlarını silâh zoru ile kabul ettirmek istememesi ve dönmesinin asıl nedeni metbuu Mutahharten'e yardım için olacak Timur'un Yakın-Doğu'da (1396/97) yeniden görünmesi olmalıdır. Bezm-u Rezm'de açık olarak bildirilmemekle beraber Mutahharten ve sadık tâbii Melik Ahmed'in sulh için Kadı Burhaneddin'in ileri sürdüğü mukabil şartları reddetmelerinin de, doğudaki bu yeni gelişmelerin kendilerini ümitlendirmesinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Aslında da, Timur elçisinin Erzincan'da bulunduğu bir sırada isteklerin kabul edilmemesi, Timur'a güvenerek yine meydan okumak demektir. Şu nokta dikkate değer ki, Karaman-oğlu Alâaddin Bey de, bu esnada Kayseri üzerindeki eski iddialarını gerçekleştirme çabalarını yoğunlaştırmış idi⁹⁴. Timur'un Yakın-Doğu'da bir kez daha görünmesine dair en geniş bilgiler Arap kaynaklarında bulunmaktadır. Nitekim İbn Hacer, bu tarihlerde Timur'un emîrlerinin Erzincan'a geldiklerini bildirmektedir.⁹⁵ Buna karşılık çağdaş kaynak Bezm u Rezm'de, Timur emîrlerinin Erzincan'a geldiğine ve Sivas'a yürüyeceğine ait bir kayıt yoktur. Bununla beraber aynı kaynakta, sadece Kadı Burhaneddin'in 1396/97 Erzincan seferine iştirak için hududa gelmiş bulunan Akkoyunlu Ahmed Bey'in, Timur'un Bağdad'dan Suriye'ye ineceğini öğrenince geri döndüğüne işaret edilmektedir. Buna dair en geniş malûmat veren Arap kaynaklarına göre, Erzincan'a gelen bir takım Tatar emîrlerinin maiyetlerindeki kuvvetlerle Sivas'a yürüyecekleri haberi üzerine bölgede oturan Moğol oymakları (Samağar, Barambay, Çaygazan) adı geçen şehre taarruz teşebbüsüne girişince, Kadı Burhaneddin, dostu Memlûklu Sultanı Berkuk'tan yardım

⁹³ *Bezm u Rezm*, s. 493.

⁹⁴ Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 143.

⁹⁵ I, vrk. 149 a.

istemmiş idi⁹⁶. Bu tarihlerde Memlûklü Sultanı da, adamları vasıtasıyla Timur'un hareketlerini kontrol etmekte idi. Nitekim o da bir kısım Timur emirlerinin Erzincan'a geldiklerini öğrenir öğrenmez Temürboğa en-Muncukî'yi Şam'a gönderip sefer hazırlıklarına başlattı⁹⁷. Kadı Burhaneddin'in belki de Anadolu'da olup bitenleri hamisine haber veren Mutahharten'in teşebbüsleri sonunda, yeniden beliren Timur tehlikesi önünde dostu Berkuk'tan istediği yardım ile ilgili en geniş bilgiyi İbn Hatib an-Nasirîya vermektedir⁹⁸. Berkuk'un, Timur'un Anadolu'daki sadık dostu Mutahharten'e karşı düşmanca tutumundan dolayı kin duyduğu Kadı Burhaneddin'e yaptığı askerî yardım ile alâkalı olarak İbn Kadı Şuhbe'de de malûmat bulunmaktadır. Bu kaynağın verdiği bilgilerden, Memlûklü askerlerinin bir kısmı Malatya'da bulunduğu bir sırada, Halep askerinin Erzincan'a gittiği, ancak Timur'un bu bölgede olmadığını anlamaları üzerine süratle memleketlerine döndükleri anlaşılmaktadır⁹⁹. Timur devri kaynağı olan İbn Arabşah'da ise, bu sefere iştirak eden Şam valisi Tanam'ın ordusu ile Erzincan'a gittiği ve pekçok ganimet ile geri döndüğü zikredilmektedir¹⁰⁰.

Hakikaten de bu tehlike geçtikten sonradır ki, Kadı Burhaneddin, Erzincan yörelerinde tekrar görüldü. Mutahharten'in düşmanı Akkoyunlu Ahmed Bey'le birleşip onu, Erzincan emîrliğine tâbi bulunan Melik Ahmed'e ait vilâyeti yağma ve tahribe memur etti. Sonra da, kendisi Akşehir sahrasında karargâhını kurdu. Çok geçmeden vilâyetinin Akkoyunlu Türkmenleri tarafından yağma edilmekte olduğunu gören Melik Ahmed, Kadı Burhaneddin'e elçi gönderdi ve arazisine yapılan akınlara engel olunmasını rica etti. Kadı Burhaneddin eski isteklerini tekrarladı ve itaatten çıkmayacağına dair yemin etmesi, Mutahharten ile ilişkilerini kesmesi, Pulur savaşı yenilgisinden sonra geri çekilen ordunun ric'at yollarını kesmek suretiyle elde ettiği her türlü eşyayı iade etmesi, şartlarını ileri sürdü. Şarkî Karahisar hâkiminin şartları kabul etmesinden sonra, iki taraf arasında anlaşma oldu. Bilâhare Sivas-Kayseri hükümdarı, bölgede

⁹⁶ Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 130 not 230.

⁹⁷ Şehabeddin Tekindağ, *Memlûk Sultanlığı*, s. 99.

⁹⁸ *Durru'l-Muntehab*. I, Laleli ktp. Nr. 2036, vrk. 48 a. Arabça metin için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 130 not 230.

⁹⁹ İbn Kadı Şuhbe, II, vrk. 124 b.

¹⁰⁰ İbn Arabşah, s. 72.

bulunan ve Erzincan emîrliğinin nüfuz sahasına dahil Kemah'ı almak için Çıt sahrasına indi¹⁰¹. Böylece o Erzincan'a gelebilecek her türlü yardımın kaynaklarını bir bir kurutmak hedefini güdüyordu. Fakat Kayseri'de Şeyh Müeyyed isyanının patlak vermesi, Erzincan için tahakkuk ettirmek istediği emellerini engelledi. Gerçekten de ayaklanma devletinin varlığını tehlikeye düşürebilecek nitelikte idi. Bu nedenle de Erzincan bölgesindeki harekâtına son verdi ve Sivas'a döndü. Mutahharten ise, Kadı Burhaneddin'in Kayseri bölgesindeki hayatî uğraşısından istifade ile¹⁰², Akşehir bölgesine inerek bölgede zedelenen itibarını iade için faaliyetlere başladı. Bu duruma, içinde bulunduğu fevkalâde şartlar nedeniyle bir süre seyirci kalan Kadı Burhaneddin, 1397 yazı ortalarında Erzincan emîri Mutahharten'e uzunca bir mektup gönderdi. Mektubunda Şeyh Müeyyed problemini hal ile bölgede hudut ve geçitlere muteallik işleri yoluna koyduğunu haber veriyor, kendisini de islâh-ı hale davetle doğru yolu gösteriyordu. Yine aynı mektupta Mekke ve Medine'nin hâmisî bulunan Memlûklü Sultanı Berkuk'un bile kendisi ile kardeşçe geçinmekte olduğunu ve ittifakına riayetle devamlı elçi ve mektuplar göndermek suretiyle dostluğu takviyeye çalıştığını, bugünlerde de elçisini Mısır ve İskenderi'yenin kuvvetli yarış atlarından ve nefis kumaşlarından oluşan kıymetli hediyelerle Sivas'a yolladığını, dostluğu daha da pekiştirmeye çalıştığını bildirerek hem Timur ittifakından ayrılmasını ihtar, hem de kayıtsız şartsız bağımlılığını kabul etmesi için onu zımnen tehdit ediyordu¹⁰³. Ayrıca Şarkî Karahisar hâkimi Melik Ahmed Bey, Koyulhisar hâkimi Bayezid ile Kemah valisine de aynı mealde mektuplar yazarak bunları da sulhe ve kendisine itaate davet etti¹⁰⁴. Erzincan emîrliğinden duyduğu endişe ve korkunun belirgin tezahürleri olarak kabul edilmesi gereken bu mektuplara, ilgililerce arzu edilen cevaplar verilmiş idi. Erzincan'dan gelen elçi, Mutahharten'in öteden beri taraflar arasında anlaşmazlık konusu olan Akşehir üzerindeki isteklerini tekrarladığı, bu yerin iadesi halinde sulhun mümkün olabileceğini resmen açıkladığını, bildiriyordu.

¹⁰¹ *Bezm u Rezm*, s. 495.

¹⁰² Kayseri problemi için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 143-147.

¹⁰³ Bk. *Bezm u Rezm*, s. 528-529.

¹⁰⁴ *Bezm u Rezm*, s. 529.

Bunun üzerine Erzincan'a karşı kesin sonuçlu bir müdahale kararı alan Kadı Burhaneddin, hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar, Mutahharten'in elçisini de yanında alıkoydu. Bir yandan da Melik Ahmed'e ait Şarkî Karahisar hududunda, Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'e bir kale inşa ettirmesi emrini verdi. Bu suretle Erzincan emîrini daimî tehdit altında bulundurmak istiyordu. Kemah valisinin cezalandırılması görevini de Bozdoğan-oğlu Sa'd ul-Mülk'e havale etti. Fakat Kadı Burhaneddin'in bu kez kesin netice almak azmiyle giriştiği bu hayatî hazırlıklarından haberdar olan Mutahharten, elçiler ve mektuplar göndermek suretiyle sulhu sağlamak istedi. İhtimal ki, Mutahharten bu davranışıyla emîrliğin maliyesinde ve iktisadî hayatında sarsıcı bir durum yaratan askerî masraflara bir son vermek istemiş olmalıdır. Nihayet Emîr Said'le birlikte Pulur savaşı sırasında esir ettiği askerlerle her türlü eşyayı vermeğe hazır olduğunu, her sene hazinesine belirli bir miktar para ile seferlerine asker göndermek taahhüdü ile sıkı bir şekilde Sivas-Kayseri devletinin tâbiyetini kabul ettiğini bildirdi. Buna rağmen Mutahharten'e bir türlü güvenemeyen Kadı Burhaneddin, maiyetindeki kuvvetlerine Bayburt'u yağma etmeleri emrini vermiş idi. Bu kuvvetler buranın hâkimi Emîr Mutahharten'in kardeşi Pîr Mehmed ile güzide emîrlerinden Ali Ağa'yı esir alarak Kadı Burhaneddin'e getirdiler. Esirleri payitahta yollayan hükümdar bir müddet daha bölgede kaldı. Sivas'a dönünce de bunların memleketlerine dönmelerine izin verdi. Öyle anlaşılıyor ki, ancak bundan sonra anlaşma hükümlerini yerine getiren Mutahharten, Emîr Said ve diğer askerleri Sivas'a göndermiş idi¹⁰⁵. Bu sulhten sonra Mutahharten ile en kuvvetli düşmanı Kadı Burhaneddin arasında ilişkilerin ne şekilde geliştiği hakkında kaynaklarımız susmaktadır.

§ 10. Mutahharten'in Kadı Burhaneddin Ahmed'in ölümünden sonra Akkoyunlular ve Osmanlılar ile ilişkileri

Kadı Burhaneddin'in, 1398 yazında, Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmesi, Mutahharten'de bir ferahlık yarattı. Bu ölüm, bir yandan Mutahharten-Akkoyunlular arasındaki mevcut düşmanca ilişkilerin dostluğa dönüşümünü hazırlayacak, öte yandan ise Mutahharten - I. Bayezid rekabetinin başlangıcı olacak bir

¹⁰⁵ *Bezm u Rezm*, s. 532-536.

olgu niteliğindedir. Şöyle ki; Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden sonra, devlet erkânı oğlu Alâaddin Ali Çelebi'yi, hükümdar ilân ederek Sivas'ı Osman Bey'e teslimle yavaşladı. Bu durum karşısında Kara Yülük Osman Bey, şehri şiddetle muhasaraya başladı. Kara Tatarlardan istenen yardıma rağmen durumda bir değişiklik olmayınca, direnme gücünü yitiren Sivaslılar Osmanlı hükümdarı I. Bayezid'e haber göndererek şehri teslim almasını istediler. I. Bayezid de, esasen arzularına uygun düşen bu teklifi kabul etti ve oğlu Süleyman Çelebi kumandasında bir kuvvet gönderdi. Yapılan savaşta Kara Yülük Osman yenik düştü. Şehir de, Osmanlı hâkimiyetine girdi¹⁰⁶. İşte bu devleti almaktan ümidini kesen şeci Türkmen bey'i Kara Yülük Osman Bey de, Erzincan'a iltica etmek zorunda kaldı¹⁰⁷. Bu olaya değin Mutahharten-Akkoyunlu ilişkilerinde, Erzincan emîrinin Karakoyunlularla işbirliği halinde Akkoyunlu Türkmenlerine karşı zararlı faaliyetlerde bulunması nedeniyle, düşmanlık hâkim idi. Bu dönemde de, tarafların birbirleri aleyhine gelişen olgulara az çok karıştıklarını yukarıda görmüştük. Nitekim Akkoyunluları, Kadı Burhaneddin hizmetine sevk eden sebeplerden birisi, Mutahharten-Akkoyunlular siyasî rekabetinde, Erzincan emîrinin ağır basması olmuştu. Şimdi Kitab-ı Diyâr-ı Bekriyye'nin kaydından da açıkça anlaşıldığı üzere, korkunç rakibi Kadı Burhaneddin'i öldürmesinden fazlası ile sevinç duymuş olan Erzincan emîri Mutahharten, eski düşmanı Kara Yülük Osman'ı fevkalâde hürmet ile karşılamış idi¹⁰⁸. Mutahharten, hiç şüphesiz bu hareketiyle onu doğuya doğru yayılma siyaseti takip eden I. Bayezid'e karşı kullanmak gayesini hedef almıştır. Çünkü Osmanlı hükümdarı I. Bayezid Akçay muharebesinden sonra (1398), Konya, Lârende, Develi ve Aksaray gibi şehirleri alarak sahile kadar ilerlemiş, Karaman beyliğine son vermişti¹⁰⁹. Bilâhare Canik bölgesini hâkimiyeti altına alan Osmanlı hükümdarı, 1398 yazında da, yukarıda değindiğimiz öldürme olayından yararlanarak, Sivas, Tokat, Niksar Kayseri, Kırşehir'i yani

¹⁰⁶ Kadı Burhaneddin'in ölümü ve devletinin sonu için bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 156-161.

¹⁰⁷ *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 46.

¹⁰⁸ *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 46.

¹⁰⁹ Bk. M. Halil Yinanç, I. *Bayezid* madd., İA; Şehabeddin Tekindağ, *Karamanlular* madd., İA; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, I, Ankara 1961, s. 295-297; aynı müell., *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 13-17.

Sivas-Kayseri devletinin bütün ülkesini hudutları içine almıştı¹¹⁰. Daha açık bir deyişle I. Bayezid'in yaptığı bu fetihler Erzincan emîrliğini Osmanlı devleti ile hemhudut yapmıştı.

İşte Mutahharten, emîrliğinin batı ve kuzey sınırlarında meydana gelen bu siyasî değişimleri çok dikkatle takip etmek mecburiyetinde idi. Ayrıca I. Murad devrinde taslağı çizilen imparatorluğu gerçekleştirmeye muvaffak olan I. Bayezid karşısında tutunabilmeği imkânsız gördüğü için de taze kuvvetlere ihtiyacı vardı. Ne var ki, Kara Yülük Osman Bey, Mutahharten'in hizmetinde fazla kalmadı ve Memlûklı Sultanına başvurdu. Arap tarihçisi Makrizî'nin H. 801 senesi olayları arasında bize naklettiğine göre, Kara Yülük Osman Bey'in bu isteği Berkuk tarafından memnuniyetle kabul edildiği gibi, kendisine bir amannâme ile 50.000 gümüş dirhem de gönderildi¹¹¹.

Giderek 1399 yılı yazında Memlûklı Sultanlığı tahtındaki değişikliklerden istifade eden I. Bayezid, Fırat üzerinden Memlûklı nüfuz sahasına indi. Elbistan, Malatya Darende Divriği'yi idaresi altına geçirdi. Osmanlı hükümdarının Orta - Anadolu, Canik yöresinden sonra Orta-Fırat bölgesini de ülkesine katması¹¹², Mutahharten'in endişesini fazlalaştırdı. Anadolu'nun siyasî birliğini tahakkuk ettirmeyi hedef alan bu ilhâklardan sonra sıranın kendisine geldiğini iyice görüyordu. Üstelik de hamisi Timur, bu olgular sırasında Hindistan seferi ile meşgul idi.

Fakat çok geçmeden Mutahharten için ümit verici haberler geldi. Çünkü Hindistan seferini tam bir başarı ile bitiren Timur, payitahtta kısa bir duraklamadan sonra, 1399 - 1400 yılında Azerbaycan'a gelmiş idi¹¹³. Timur'un yeniden Batı İran'da görünmesi Anadolu ve Yakın-Doğu'da büyük bir telâş yarattı. Mutahharten ise, emîrliği ve payitahtı üzerine düşen tehlike önünde, süratle çıkan bu fırsattan yarar sağlamak istedi. Timur'la temas imkânı aradı. Niha-

¹¹⁰ Bk. Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed*, s. 161 vd.

¹¹¹ Bk. Makrizî, *Kitâbü's-sülûk*. III, Fatih ktp. Nr. 4385, vrk. 113 b; M. Halil Yinanç, *Akkoyunlular* madd., 1A; Şehabeddin Tekindağ *Memlûk Sultanlığı*, s. 91.

¹¹² Bk. Âdile Âbidin *Aynı'nin İkdülcuman fi tarihi ehli'z-zeman adlı tarihinde Osmanlılara ait verilen malûmatın tetkiki*. Tarih Semineri Dergisi II (1938) s. 191; Şevkiye İnalçık, *İbn Hâcer'de Osmanlı'lara dair haberler*. DTCFD VI/4 (1948) s. 352; M. Halil Yinanç, *I. Bayezid* madd., 1A.

¹¹³ 1399-1400'de Timur'un Azerbaycan'a gelişi ve buradaki olgular için bk. Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 233-234.

yet Karabağ'da Gürcistan seferi için hazırlıklarını gördüğü bir sırada Zafernâmelerde sadık bende olarak tanımlanan Erzincan emîri, Timur'un yanına giderek huzurunda yeri öpmekle müşerref oldu. Timur ise, Mutahharten'e izaz ve ikramda bulanarak ona tuğ, alem, nakkare verdi. Muhteşem hil'atler giydirdi ve memleketine gönderdi¹¹⁴. Kanımızca bu gezisi esnasında Mutahharten, Anadolu'daki gelişmeleri ve durumunu ayrıntılı olarak Timur'a anlatmak fırsatını bulmuştur. Ayrıca Timur'un Erzincan emîrlığının bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ile ilgili davada da tamamiyle kendi yanında olduğunun, Osmanlı hükümdarınca resmen bilinmesini temine çalışmıştır. Nitekim daha sonraki Timur-Osmanlı diplomatik yazışmalarında Mutahharten'in hoşlandığı terimlere, Timur tarafından, yer verilmesi de düşüncemizi desteklemektedir¹¹⁵.

Temaslarını sıklaştıran Mutahharten, bilâhare, Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye'nin iddia ettiği üzere, Mısır Memlûklu Sultanlığından umduğunu elde edemeyen Kara Yülük Osman Bey'le birlikte Gürcistan seferinden dönen ve Avnik'te ikamet etmekte olan Timur'a katıldı¹¹⁶. Aynı zamanda kaynaktan, Mutahharten'in, Kara Yülük'ün Timur'a katılmak için kendisine yaptığı aracılık teklifini de olumlu karşılandığı anlaşılmaktadır. Bu davranışı ile Mutahharten, Sivas'ın Osmanlılar tarafından alınmasından sonra, Akkoyunlu Türkmen topluluğu ile başlayan dostluğu daha da pekiştirmek istemiş olmalıdır. İbn Arabşah da, Mutahharten - Kara Yülük Osman ikilisinin Timur'a katıldıklarını ve birlikte onu, Anadolu'ya yürümesi için tahrik ettiklerini söylemektedir¹¹⁷.

Böylece Mutahharten'in aracılığı ile kurulan Timur - Akkoyunlu ittifakı sonucu, Kara Yülük Osman, 1400 yılının Temmuzunda Anadolu'ya 1. yürüyüşünü yapan Timur'a bütün kabilesi ile katıla-

¹¹⁴ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 214

« از قریب سوار شد ... دین اثنا بنده هواخواه طهرتن (Mutahharten) از جانب ارزنجان رسید و بیساطبوس مشرف گشت او را اعزاز و اکرام کرده توغ و علم و نقاره داد و تشریفهای فاخر پوشانید و بکلاه و کمرش سرافراز کردانیده بولایت خود باز گردانید ».

¹¹⁵ Msl. bk. Feridun Beğ, *Münşeâtü's-selâtin*. I, İstanbul 1274, s. 132 vd.; Hüseyin Nevaî, *Esnad ve Mükâtebât-ı tarihi İran*. Tahran 1321, s. 115 vd.

¹¹⁶ Bk. *Kitâb-ı Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 47.

¹¹⁷ İbn Arabşah, s. 87.

cak, Sivas'ın işgalinden sonra güney'de başlayan harekâta bilfiil rol aldıktan sonra Ankara savaşında I. Bayezid'e karşı döğüşecektir¹¹⁸.

Öte yandan Osmanlı hükümdarı I. Bayezid, Erzincan emîri Mutahharten'in Timur ile ilişkilerinden haberdar idi. Onu Timur ittifakından ayırmak için elçisini gönderdi. Kendisine itaat etmesini, Erzincan ve Erzurum'un haracını göndermesini istedi¹¹⁹. Burada hemen değinmek yerinde olacak ki, bu bilgi bize Erzurum'un da, iktidarının ilk yıllarında olduğu gibi, yine Mutahharten'in hâkimiyet sahasına dahil bulunduğunu açıkça ispatlamaktadır. Zafernâmelerde verilen bu bilgi yanı sıra I. Bayezid'in Mutahharten'e karşı tutumu ve izlediği yol hakkında, Clavijo'nun seyahatnâmesinde de son derece ilginç malûmat bulunmaktadır. Seyahatnâmedeki bununla alâkalı pasajda şöyle denmektedir : Erzincan emîri Mutahharten [kaynakta Trata(n)] idi. Toprakları Osmanlı toprakları ile hemhuduttu. Osmanlı hükümdarı, Mutahharten'in elinden topraklarını almak istemiş idi. Bu düşüncenin ışığı altında I. Bayezid Erzincan emîrine bir mektup yazmış, kendisine vergi vermesini istemiş idi. Mutahharten cevabında, Sultani kendisine metbu tanıdığını, vergi vermediği kabule hazır olduğunu, ancak toprak bütünlüğüne zarar verecek bir istek olan Kemah'ı asla terk etmeyeceğini bildirmiş idi¹²⁰. Burada görülüyor ki, I. Bayezid sadece, Zafernâmelerde iddia edildiği gibi, Mutahharten'den harac istememiş, onun toprak tamlığını bozacak tekliflerde de bulunmuştur. Erzincan emîri Mutahharten, her an için I. Bayezid tarafından gelmesini beklediği bu teklifler karşısında, derhal elçisini Timur'a gönderdi ve ondan acele yardım istedi¹²¹. Nizameddin Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî Zafernâmelerinde metni verilen, Clavijo'nun kısaca değindiği Timur mektubuna, I. Bayezid tarafından verilen cevaptan sonra Timur, Anadolu'ya yürüme kararı aldı¹²².

¹¹⁸ Kara Yülük Osman Bey'in Timur'la ortak askerî faaliyetleri için bk. Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 273, 350-354 "güney harekâtı"; II, s. 424-430 "Ankara savaşı"; İbn Arabşah, s. 141, 149. "Ankara savaşından sonraki durumu"; *Kitâb-i Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 48 vd.

¹¹⁹ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 256; Nizameddin Şâmî, s. 218; *Kitâb-i Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 47; Abdullâh Hâtîfî, *Timur-nâme*. A. S. U'sha' nşr. Madras 1958, s. 116 vd.

¹²⁰ Clavijo, s. 90.

¹²¹ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 256; Nizameddin Şâmî, s. 218; Clavijo, s. 90.

¹²² Nizameddin Şâmî, s. 218-219; Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 256-260; Clavijo, s. 90. Ancak Zafernâmelerdeki bu mektupların doğruluğu şimdilik tevsik edilememektedir. Mükrimin Halil Yinanç münşeât mecmualarındaki Timur-I. Bayezid arasında yapılmış olan yazışmaların da uydurma olduğunu iddia etmektedir. Bk. *I. Bayezid* madd., I A.

Büyük ordusu ile Erzurum'a, buradan da Erzincan'a gelen Timur'u, hudutta karşılayan Emîr Mutahharten, onun iltifatına nail oldu. Timur, Osmanlı ülkesine girince de Mutahharten, Tatar ordusuna rehberlik etti ve birlikte Sivas'a geldi. Bu yürüyüşe Mutahharten'in dostu Kara Yülük Osman Bey de katılmış idi. Emaretini kaybetmemek düşüncesiyle, Timur - I. Bayezid rekabetinde baş rolde gördüğümüz Mutahharten, 1400 yılı Ağustosunda Sivas muhasarasına katıldı. Şehrin alınmasında, Osmanlı askerlerinin ve halkın öldürülmesi olaylarında bulundu¹²³. Anadolu Türklüğüne indirilen darbeye Mutahharten'in öncülük etmesi, iktidar hırsının tezahüründen başka bir şey değildir. Aksi halde Türkmenlerin çokluk olduğu bir bölgede neş'et etmiş olan bu ünlü emîrin Timur'a sempati duymasını başka şekilde yorumlamak mümkün görünmemektedir. Nitekim Arap kaynağı Aynî'deki enteresan kayıta, Erzincan ve yöresi emîri Mutahharten [kaynakta Z(T)ahirüddin] istemiye istemiye Timur'a itaat etti, denmektedir¹²⁴.

Mutahharten'in Sivas'ın işgali hâdisesinden sonra Timur'u terkettiği ve Erzincan'a döndüğü anlaşılmaktadır¹²⁵. Çünkü kaynaklarda Mutahharten'in, Timur'un güney bölgesindeki seferine katıldığına dair herhangi bir bulgu mevcut değildir. Buna karşılık dostu Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey ise Timur'la birlikte bu harekâta katılarak Elbistan ve sonra da Malatya'nın alınmasında hazır bulunmuş idi.

Erzincan emîri Mutahharten'in, Timur ve müttefiki Kara Yülük Osman Bey ile müştereken giriştiği, Osmanlı toprak bütünlüğünü ihlâl hareketi I. Bayezid'in kendisine karşı almış olduğu kesin tedip kararını daha da kuvvetlendirdi. Nitekim Timur'un, Sivas'ı işgalden sonra daha ileri geçmiyerek, güneye inmesi Osmanlı hükümdarına kararını icra safhasına koymak için iyi fırsat oldu. Nihayet hâmissi Bağdad'da bulunduğu bir sırada, yanında, Timur tehdidi önünde tutunamayıp Osmanlı ülkesine sığınmış olan Ahmed-i Celâyir ve Kara-

¹²³ Bk. Nizameddin Şâmî, s. 219-220; Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 263 vd.; İbn Arabşah, s. 88; *Kitâb-i Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 47-48; Clavijo, s. 89; İbn Tagrıbirdî: *en-Nucûmu'z-Zâhire fi mülûki Mırs ve'l-Kahire*. VI, William Popper nşr. California 1915 - 1923, s. 45 - 48.

¹²⁴ Aynî *İkdu'l-Cumân*. XIX Veliyüddin Ef. Nr. 2395-2396, s. 20. Ayrıca Aynî'deki, Sivas'ın Timur tarafından alınması ile ilgili bilgiler için bk. s. 124-115.

¹²⁵ Krş. Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 270.

koyunlu Kara Yusuf olduğu halde 1401 yazı ortasında Erzincan'a yürüdü. Şehri muhasara altına aldı. Meydana gelen silâhlı çatışmada Mutahharten'in naibi Mukbil, Karakoyunlu Kara Yusuf'un adamları tarafından tutsak edildi. Şiddetli taarruz karşısında iç kaleye çekilen Mutahharten nihayet teslim oldu. Bilâhare Erzincan emîrliği hâkimiyet sahasına dahil şehirler, başta Kemah olmak üzere Osmanlı askerlerince işgal edildi. Erzincanlılar I. Bayezid'den aman talep ettiler¹²⁶. Bu olay Osmanlı kaynaklarından Neşri'de en geniş şekilde şöyle anlatılmaktadır: "Osmanlı hükümdarı I. Bayezid, yukarıda değindiğimiz emîrlerle birlikte Erzincan'a varub Erzincan Bey'i Mutahharten (kaynakta Tahirten) istikbal idüb itaat gösterdi. Hünkâr Erzincan hisarın Kara Yusuf'a verüb gitti. Kara Yusuf on altı gün heman beylik idüb Erzincan halkı ile muamele idemeyüb kendi iradesiyle Erzincan'ı terketti. Erzincan halkı yine gelüb evvelki beylerin istedikler. Hünkâr dahi Mutahharten'i yine buralara emîr nasb itdi. Amma ehl-i beytini sürüb Bursa'ya getürdi"¹²⁷. Burada görülüyor ki, Osmanlı kaynakları da Timur devri vekayinâmelerine eş bilgiler vermektedirler. Ancak Neşri, Mutahharten'in savaşız itaat ettiğini iddia etmekte ise de bu mütalâası kabule şayan değildir. Buna mukabil Mutahharten'in emîrliğine tekrar kavuşmasına dair Timur kaynaklarında ise; gerek Ahmed-i Celâyir, gerekse Kara Yusuf ve Erzincan halkının ricalariyle I. Bayezid'in, metbuluğunu kabul etmesi şartı ile Mutahharten'e emîrliğini iade ettiği, buna karşılık bütün ailesini rehın olarak Bursa'ya götürdüğü kaydedilmektedir¹²⁸.

Fakat Mutahharten bütün bu olup bitenlerden, her zaman olduğu gibi, Timur'u süratle haberdar etmiştir. Gerçekten de Münşeât mecmualarındaki "Timur'un I. Bayezid'e gönderdiği dördüncü mektup" başlığını taşıyan belgedeki kayıtlar bu hususu açıkça doğrulamaktadır. Çünkü adı geçen mektupta I. Bayezid'in Mutahharten'e karşı yapmış olduğu sefer eleştirilmekte, aradaki anlaşmazlığa sebep olan hâdiselere değinildikten sonra, ona, ailesinin tutsak edildiği,

¹²⁶ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 371-373; Nizameddin Şâmî, *Zafername. Avec des addition empruntées au Zubdatu't-Tawârih-i Bâysunguri de Hâfız-ı Abrû*. Edition critique par Felix Taur, II, Praha 1956, s. 164-165; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 328 b; Clavijo, s. 89.

¹²⁷ Neşri, I, s. 334; Behiştî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, vrk. 21 a, b; Şükrullah, *Behcetü't-tevârih*. Th. Seif nşr. MOG II (1925) s. 96-96 "halk I. Bayezid'e başvurarak Mutahharten'in geri dönmesini istemişti".

¹²⁸ Bk. yukarıda not 126'da gösterilen yerler.

Kemah'ın alındığı haberlerinin Mutahharten tarafından bildirilmiş olduğu, yazılmaktadır¹²⁹.

Bütün bu olup bitenlerden sonra Mutahharten'in, Timur'un, oğlu Şahruh'u I. Bayezid'in giriştiği tedip hareketlerini durdurmak için bölgeye gönderdiği bir sırada, iki taraf arasında sulh ve uzlaşmayı temin için çaba gösterdiği görülmektedir. Mutahharten'in bu tür bir davranış içine girmesini izah güçtür. Hiç şüphesiz Kemah'ı kendi topraklarına katan I. Bayezid'in tehdidinin bakî olması, Bursa'da tutuklu bulunan ailesinin akıbeti, Mutahharten'i bu işe sevk etmiş olabilir. Öte yandan Clavijo'nun iddia ettiği üzere¹³⁰, Erzincan meselesinin hallinden sonra I. Bayezid'in, kimsenin bu bölgeye zarar vermemesi yolundaki isteği de, Mutahharten'i Timur - I. Bayezid arasında arabuluculuk yapmaya iten bir neden olarak ileri sürülebilir. Nitekim Timur'un bütün kuvvetleriyle Nahcıvan'a geldiği günlerde idi ki; Şeyh Ali, (Mutahharten'in yiğeni) Avnik'te bulunan Şahruh'a gelmiş idi. Ona Yıldırım Bayezid'in cesaretinin kırıldığı ve sulh yapmak istediğini, Mutahharten'in de aynı istekte bulunduğunu haber vermişti. Ayrıca Mutahharten ile anlaşma olduğunu ve ailesinin kendisine gönderileceğini bildirmişti¹³¹. Bunun üzerine Şahruh, bulunduğu yerde duraklıyarak Şeyh Ali'yi babasının yanına gönderdi. Bu olaydan biraz sonra da, Erzincan emiri Mutahharten henüz fethedilen Alıncak kale-sini görmeğe gelen Timur'u ziyarete gitti. Bir Osmanlı kaynağına göre, onun bu seyahatine Erzincan'da bulunan Sinop emiri İsfendiyar Bey de katılmış idi¹³². Çağdaş gözlemci Şerefeddin Ali Yezdi'ye göre ise, bu esnada Mutahharten I. Bayezid adına Timur'a itizarlarda bulunmuş ve I. Bayezid'in sulh isteklerini bildirmiş, Timur'un hiddetini yenerek onun da uzlaşmaya rıza göstermesini temin etmiş idi¹³³. Burada cevaplandırılması gerekli bir soru ile karşı karşıya kalmaktayız. I. Bayezid sulhu isterken samimî mi idi? Bize göre, bu teşebbüslerdeki tek gayesi zaman kazanmaktan başka bir şey değildi.

Görünüşte de Mutahharten'in yaptığı bu ön hazırlıkların olumlu sonuçlar verdiği I. Bayezid'in, Karabağ'a gelen Timur'a güzide

¹²⁹ Bk. *Esnad ve Mükâtebât*, s. 116-117.

¹³⁰ s. 89.

¹³¹ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 373-374; Felix Tauer, II, s. 170-171; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 328 b.

¹³² Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 377-378; Neşri, I, s. 342. İsfendiyar Bey hk. bk. Yaşar Yücel, *Candar-oğlu Çelebi İsfendiyar Bey* (1392-1439). TAD II/2-3 (1964) s. 157 vd.

¹³³ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 378.

kadılarında biri ile bir emîrini göndermesi sonucu, daha da kuvvetlenmektedir. I. Bayezid adına gelen bu elçiler, Osmanlı hükümdarının itaatini bildiren ve sulh dileyen mektubunu getiriyorlardı¹³⁴. Bu görüşmelerde Mutahharten'in de hazır bulunduğu, Şerefeddin Ali Yezdi'nin verdiği bilgi ile sabittir¹³⁵. Bu da gösteriyor ki, Mutahharten Alıncak mülakatından sonra Timur'un yanında olarak Karabağa gelmiş idi. I. Bayezid'in elçileriyle yapılan görüşme sırasında, Timur bilhassa hükümdarlarının, Karakoyunlu Kara Yusuf'u himayesinden şikâyet etmiştir. Bilâhare Osmanlı elçilerinin memleketlerine dönmelerine izin veren Timur, ayrılırken onlara, kışı Karabağ'da geçireceğini, ilkbahar'da Anadolu hududuna gelerek hükümdarlarının cevabını bekleyeceğini bildirmişti. Timur bu sırada Osmanlı hükümdarına gönderdiği cevabî mektubunda : kendisinin arada sulhun sağlanması gerektiği yolundaki düşüncelerine katıldığını bildiriyordu. Ancak kat'î dostluğun tahakkuk edebilmesi için müslüman memleketlerine zarar veren, yol kesen bir şakî olarak tanımladığı Kara Yusuf'la ilgili şu üç şarttan birinin :

“a) Onu öldürmek bu meseleyi halletmek,

b) Tarafımızdan muhakeme edilmek üzere bize teslim eylemek,

c) Kara Yusuf'u Osmanlı ülkesinden sürmek” kabul edilmesini

I. Bayezid'den istemekte idi¹³⁶.

Ancak I. Bayezid, Timur tarihlerindeki kayıtlara göre, bu isteklere olumlu cevap vermemiş, üstelik de Timur'a, kendisine sığınmış misafiri geri çevirmenin imansızlık olduğunu, zaten Kara Yusuf'un Anadolu'yu terk ettiğini, şayet tekrar gelirse kabulde tereddüt göstermeyeceğini bildirmişti¹³⁷. Bu cevap, Mutahharten aracılığı ile kurulması özlenen uzlaşmanın bir sonu olmuştur denilebilir. Timur'un Anadolu'ya yürüme hususunda gösterdiği tereddüdün de bu mektuptan sonra kalktığını iddia etmek mümkündür. Ne var ki, kaynaklardaki bilgilerden, aradaki anlaşmazlığa esas neden olarak, şimdi de

¹³⁴ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 390-391; Nizameddin Şâmî, s. 248-249; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 331b.

¹³⁵ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 392.

¹³⁶ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 391; Nizameddin Şâmî, s. 248-249; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 331 b.

¹³⁷ Şerefeddin Ali Yezdi, II, s. 393; M. Halil Yinanç, I. *Bayezid* madd., İA; Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, I, Ankara 1967, s. 63.

Kara Yusuf'un Osmanlı ülkesinde konuk edilmesi görünmektedir. Bize göre bu subjektif görüntüler yanı sıra onu, Anadolu'yu istilâya iten asıl nedenlerin cihanşumûl imparatorluk emelini tahakkuk ettirmek istemesi olmalıdır. Bu arada iki yüzlü bir politika adamı olan Mutahharten'in tahriklerinin de katkısı düşünülebilir.

1401 yılı kışını Karabağ'da geçiren Timur, I. Bayezid'e karşı yapacağı hayatî savaş için askerî hazırlık yaptı. Karabağ'dan hareketle Şemkûr'e geldiğinde yeniden elçisini I. Bayezid'e gönderdi. Karşı gelmekte olduğunu bildirerek onu tekrar itaate davetten sonra Mutahharten'e karşı tutumunu değiştirmesini Kemah kalesini süratle kendi memurlarına teslimi ile Mutahharten'in Bursa'da tutsak bulunan ailesinin salıverilmesini istedi. Kara Yusuf hakkındaki düşüncesinde de ısrar ettiğini haber verdi¹³⁸. Bu olgu sırasında Timur, Kara Yusuf ile I. Bayezid'in aralarının açıldığını ve Anadolu'yu terk ettiğini öğrendi¹³⁹. Bunun üzerine son defa olarak, I. Bayezid'den, sulhun sağlanabilmesi için, Mutahharten'in Anadolu'da kalan ailesinin kendisine gönderilmesini talep etti. Osmanlı hükümdarı ise bu teklifini de cevapsız bıraktı¹⁴⁰.

Burada açıkça saptanmaktadır ki, yazışmalarda ağırlık noktasını Mutahharten ile ilgili, meseleler teşkil etmektedir. Zira kendisini İslâm ülkelerinin tek hâkimi gören ve bunu kabul ettirmeğe çalışan Timur, Anadolu'daki sadık bağımlısı Mutahharten'in hâkimiyet sahasına yapılan tecavüzü, bizzat kendini hedef alan bir olay olarak nitelendirmektedir¹⁴¹. Nitekim 1402 ilkbaharında I. Bayezid'e gönderdiği dördüncü mektup¹⁴² düşüncemizi kuvvetlendiren ifadeler taşımaktadır. Şöyle ki; Timur mektubunda, Mutahharten'e ait Kemah'ı haksız yere idaresi altına geçirmiş olduğunu, burayı tahliye etmesini, ailesinin Bursa'da tutsak edilmesi nedenlerini öğrenmek istediğini, Sultan Ahmed ve Kara Yusuf gibi kötü kişileri ve adamlarını ülkesine bırakmamasını şayet orada iseler yollanmasını tavsiye ederek, kendisine tâbi olan Mutahharten, Yelman, Circiz ve Hacı Paşa gibi Anadolu emîrlerinin ülkelerine müdahale etmemesini ihtar etmekte

¹³⁸ Nizameddin Şâmî, s. 249; Şerefeddin Ali Yazdı, II, s. 399-400; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 332 b.

¹³⁹ Nizameddin Şâmî, s. 249; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 333 a.

¹⁴⁰ Şerefeddin Ali Yazdı, II, s. 393; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 333 a.

¹⁴¹ Krş. Hâfız-ı Ebrû, vrk. 332 a; Clavijo, s. 90.

¹⁴² Bk. *Esnad ve Mükâtebât*, s. 116-118; Feridun Beğ, I, s. 132 vd.

itaat ve inkiyad yolunu tutmasını I. Bayezid'den istemekte, buna karşılık Malatya, Elbistan ve Sivas gibi yerler üzerinde hak iddia etmeyeceğini bildirmekte idi. Arap kaynaklarında bulunan, Timur'un, H. 805 tarihinde I. Bayezid'e yazdığı mektupla ilgili, haberde "Sen Allah yoluna cihad yapan bir insansın, senin mahvedilmeni istemem, fakat sen babandan ve dedenden sana kalan memleketlerle alâkadâr ol ve onlarla kanaat et, Ebû saîd zamanında Rum (Anadolu) sahibi Eretna'nın olan memleketlerini bana teslim et" dediğinden söz edilmektedir¹⁴³. Bu malûmata göre denilebilir ki Timur, Orta-Anadolu'yu Eretna'nın varisi olarak Mutahharten'e vaad etmektedir.

Ancak Timur beklediği cevapları alamayınca Erzurum'a hareket etti¹⁴⁴. Buradan da Erzincan'a indi. Kemah'ın muhasarasını emretti. On beş gün dayanabilen kale nihayet zapt edildi. Burasını eski sahibi Mutahharten'e iade etti¹⁴⁵. Böylece de Mutahharten, Timur'un Bağdad seferi öncesi durumunu kazanmış oluyordu. Fakat ailesinin tutsaklığı halen devam etmekte idi. Nitekim Sivas'a doğru yürüyüşüne devam eden Timur, I. Bayezid'e yaptığı son teklifte Mutahharten'in ailesinin iadesi yine bahis konusu edilmişti¹⁴⁶. Nihayet Erzincan emîri Mutahharten 1402 yılında Anadolu'ya ikinci büyük yürüyüşte bulunan Timur'a eşlik etti. Tüm Zafernâmeler Timur ile I. Bayezid arasındaki Ankara Savaşında onun, bizzat Timur tarafından kumanda edilmekte olan, merkez kolunun sağ grubunda Miranşah'ın idaresinde muharebeye katıldığını kaydetmektedirler¹⁴⁷. Mutahharten'in muharebe esnasındaki faaliyetlerine dair en ilginç bilgi Osmanlı kaynaklarından Neşri'de verilmektedir¹⁴⁸. Bu kaynağa göre I. Bayezid'in ordusunda bulunan Tatarların Timur tarafına geçmesini sağlamış olan Mutahharten Rumeli askerinin gerisine başarılı bir saldırıda bulunarak onların dağılmasına sebep olmuş idi.

¹⁴³ Âdile Âbidin, *Aynî*, TSD II (1938) s. 196; Şevkiye İnalçık, *İbn Hâcer*, DTCFD VI/3 (1948) s. 191; M. Halil Yinanç, I. *Bayezid* madd., İA.

¹⁴⁴ Hâfız-ı Ebrû, vrk. 333 a.

¹⁴⁵ Nizameddin Şâmî, s. 252; Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 406; *Timur-nâme*, s. 205; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 333a.

¹⁴⁶ Nizameddin Şâmî, s. 253; Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 414; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 334 a.

¹⁴⁷ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 424; Nizameddin Şâmî, s. 256; Hâfız-ı Ebrû, vrk. 335 b; *Timur-nâme*, s. 218.

¹⁴⁸ Neşri, I, s. 350; Behiştî, vrk. 35 a, b.

Ankara savaşından sonra korkulu rakip I. Bayezid'in ortadan kalkması, Mutahharten için ferahlık yaratmıştı. Çünkü siyasî birliğini yitirmiş, Anadolu'da iktidarını rahatlıkla sürdürebilecekti. Üstelik de Timur sayesinde, diğer Anadolu Beyleri gibi, eski topraklarının tamamını elde etmiş idi¹⁴⁹. Ancak Mutahharten'in savaş sonrası faaliyetleri hakkında bilinenler çok mahduttur. Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâmesinden, onun savaştan hemen sonra, Erzincan'a dönmüş olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak da 1403 yılında Anadolu'yu terke hazırlanan Timur Erzincan'a geldiğinde, onu fevkalâde lüks bir şekilde karşılamış, şehirden çıkışında da iki menzil mesafeye kadar hamisine refakat etmiş idi. Mutahharten'e hil'atı has takdim eden Timur'da onun memleketine dönmesine izin vermişti¹⁵⁰. Erzincan emîri Mutahharten'in ölünceye değin Timur'un yüksek hâkimiyetini tanıdığı muhakkaktır. Nitekim Ali Kemalî'nin, Erzincan tarihinde resmini verdiği Mutahharten tarafından Timur adına basılmış paranın¹⁵¹ varlığı da bu durumu teyid etmektedir.

Ş 11. Mutahharten'in ölümü ve Erzincan emîrliğinin sonu

Bu ünlü Emîrin ölüm tarihi hakkında maalesef sarih bilgilere sahip değiliz. Ancak onun 1403 yılı son aylarında henüz hayatta bulunduğu kesindir. Zira bu sıralarda Anadolu'yu terke hazırlanan hamisi Timur'la son bir görüşme yaptığını, çağdaş gözlemci Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâmesindeki mevcut bilgidен öğrenmekteyiz¹⁵². Bu bilginin ışığı altında Mutahharten'in 1403 yılının sonlarında ölmüş olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim aynı tarihlerde, Timur'un katına gitmekte olan İspanyol elçisi de, Erzincan emîri Mutahharten'nin ölmüş olduğunu bize haber vermektedir¹⁵³. Gerçekten de bu tarihten sonra, çağdaş kaynakların hiç biri, Mutahhar-

¹⁴⁹ İbn Arabşah, s. 141; İbn Tagrıbirdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire*, VI, s. 82-84.

¹⁵⁰ Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 506-507; İbn Arabşah, s. 149.

¹⁵¹ Ali Kemalî, *Erzincan tarihi*. İstanbul 1932, s. 216, 218.

¹⁵² Şerefeddin Ali Yezdî, II, s. 506-507

« از وصول و نزول موکب گیتی ستان ارزنجان و رونق باغ جنان یافت طهرتن (Mutahharten) بمراسم خدمت کاری قیام نموده پیشکشها کشید از جانوران و اسپان و تقووز های لایق و غیر آن و از انجا بسعادت و اقبال روان گشت و بعد از یک دو منزل عاطفت بی دریغ طهرتن را بخلعت خاص گرامی و نامی ساخته اجازت انصراف داد » .

¹⁵³ Clavijo, s. 86-87.

ten'den söz etmezler. Mezarının bu gün nerede olduğunu bilmediğimiz Mutahharten'in ölümünden sonra, emîrliğin idaresinin kime geçtiği hususunda da kesin birşey söylemek imkânsızdır. Clavijo, Mutahharten'in önce meşrû bir varisi olmadığını, sonradan, kendisi Erzincan'a geldiği sırada hâkimliği elinde bulunduran kimsenin oğlu olduğunu anladığını, fakat bu şahsın da Erzincan emîrliğinin idaresini kolayca ele alamadığını, kızkardeşinin oğlu Şeyh Ali'nin iktidarı başlangıçta ele geçirdiğini, ancak Timur'un müdahalesinden sonra onun Erzincan emîrliğinin yönetimine sahip olabildiğini, iddia etmekte ve isim vermemektedir¹⁵⁴. Ne var ki, bu iddiaları doğrulayıcı kayıtlar bizim kaynaklarımızda yoktur. Bununla beraber 1410'larda Erzincan hâkimi olarak Mutahharten'in torunu Şeyh Hasan'ın bulunduğu Hâfız-ı Ebrû'nun verdiği kıymetli bilgilerden anlaşılmaktadır¹⁵⁵. Ancak Şeyh Hasan'ın Erzincan emîrliği devrindeki faaliyetleri hususu da şimdilik karanlıktır. Onun emîrliği döneminde, Timur'un korkusu nedeniyle, komşu kuruluşların kendisine karşı düşmanca davranışlarda bulunamadığı bir vâkiadır. Kaldı ki, bu sırada Osmanlı devleti fetret devri mücadeleleri ile uğraşmakta, Akkoyunlu ve Karakoyunlular da, Timur'un bölgeden çekilmesinden sonra, eski sahibi buldukları yerlerde tekrar nüfuzlarını yerleştirme çabalarını sürdürmekte idiler. Buna rağmen bu dönemde de, ta baştan beri Erzincan bölgesini hâkimiyet sahasına dahil etmek istemiş olan Karakoyunluların, zaman zaman Erzincan'a saldırılarda bulduklarına dair elimizde deliller vardı. Timur yanından dönen elçi Clavijo Karakoyunlu Kara Yusuf'un Erzincan'ı (1406) kuşattığından söz etmektedir. Fakat bununla ilgili olarak da yerli kaynaklarda her hangi bir malûmat yoktur¹⁵⁶. Nihayet 1410 yılı başında Avnik'te bulunan Kara Yusuf, bölge halkının Erzincan emîri Mutahharten'in torunu Şeyh Hasan'dan şikâyet etmeleri sonucu, bu şehri 45 gün müddetle muhasara etmişti. Kuşatmaya cesaretle karşı koyan Şeyh Hasan nihayet teslim olmuş, bilâhare de kendisine Kara Yusuf tarafından Erzurum yöresindeki kalelerden biri verilmişti. Erzincan'a da, yakın adamı Pîr Ömer'i vali atamıştı¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Clavijo, s. 86-87.

¹⁵⁵ Hâfız-ı Ebrû, vrk. 457 a.

¹⁵⁶ Krş. Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, I, s. 69.

¹⁵⁷ Hâfız-ı Ebrû, vrk. 457 a; Aynî, *İkd.*, s. 499. Ayrıca bk. V. Minorsky, *Thomas of Metsop on the Timurid-Turkman Wars*, s. 7.

Hâfiz-ı Ebrû'nun eserindeki bu bilgilere göre Mutahharten tarafından kurulmuş olan Erzincan emîrliğinin 1410 yılı başına kadar yaşadığını söylemek mümkündür. Yine aynı kaynağın ifadesinden Mutahharten'den sonra Erzincan emîrliği hudutlarında büyük gelişmeler olduğu ve Erzincan dışındaki yerlerin elden çıktığı anlaşılmaktadır.

§ 12. Mutahharten'in kişiliği

Erzincan emîrliğinin kurucusu olan Mutahharten, aynı zamanda, Anadolu tarihinin de ilginç simalarından biridir. Hareketli geçen ve tarihte eşine az rastlanan bir mücadele hayatından sonra Erzincan, Erzurum, Kemah, İspir, Bayburt, Tercan, Çemişkezek, Koyulhisar, Şarkî Karahisar'ı içine alan yerlerde söz sahibi olmuştur¹⁵⁸. 1379 yılında emîrlik tahtına oturan Mutahharten 1403 yılında ölmüş olduğu kabul edilirse, iktidarı 24 yıl devam etmiştir. Bu devrede durmadan savaşarak, iktidarda kalabilmek ve Eretna-oğullarının tabîi varisi sıfatıyla, bu devletin eski topraklarına sahip olmak istemiştir. Timur'un bu yoldaki istekleri de görüşümüzü kuvvetlendirmeye yardımcı olmaktadır. Bazen güçlü bir kişi, bazen de çekingen ve korkak bir insan olarak karşımıza çıkan Mutahharten, bütün hayatını savaşla geçirmiştir. Bu nedenle de bölgede imar faaliyetleriyle yakından ilgilenememiştir. Nitekim, kendi zamanından bize intikal etmiş bir tek maddî kalıntı yoktur.

Mutahharten'in belli bir fütuhat planı olduğunu söylemek imkânsızdır. Hadiselerin önceden tahmin edilemiyen inkişafı ve anî tehlikeler Mutahharten'i şu veya bu cepheye harekete mecbur etmiştir. Bu sebeple onun askerî ve diplomatik faaliyetlerini gözden geçirirken, muayyen bir planın tatbiki değil, o andaki durumun icap ettirdiği siyasî gayeler aranmalıdır ki, bunları da esas itibarıyla emîrliğinde tutunabilme ve toprak genişletme seyri tayin etmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, askerî hareketlerinde başlıca rolü oynayan, Eretna'nın varisi sıfatıyla onun eski sahip olduğu toprakları ele geçirmek düşüncesi olmuştur. Ancak Mutahharten'in bu düşüncesi, Eretna devletine hâkim olan Kadı Burhaneddin'i karşısına ciddî bir rakip olarak çıkarmış, onun 1398 yılında ölümünden sonra da, kendisini Osmanlı

¹⁵⁸ Bk. *Kitâb-i Diyâr-ı Bekriyye*, I, s. 35; *Bezme u Rezm*, mühtelif sayfalar.

devleti ile karşı karşıya getirmişti. Ta baştan beri, iyi bir diplomat olarak gördüğümüz Mutahharten, bölgede tutunabilmek ve yukarıda değindiğimiz gayesini tahakkuk ettirebilmek için dış yardımlar temin etmek istemiştir. Zaman zaman Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenlerinin yardımlarına müracaat ettiğini gördüğümüz Mutahharten, nihayet değişen Anadolu siyasî şartları karşısında, Timur'a arkasını dayayarak iktidarını sürdürme ve emellerini sağlama imkânlarına kavuşmuştu. Ancak 1403 yılı sonunda öldükten sonra emîrliği, uzun zaman yaşayamamış, 1410 yılında Karakoyunlu Kara Yusuf tarafından tarihe karışmıştır.

